

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK

MÅNEDSSKRIFT

Hans Lind: Lommeuret reddede ham

Erik Stenz: Danmarks grænsepolitik efter 1945

Morten Kamphövener: Tine fra Asserballe

Bjørn Svendsen: Den ukendte ø

Christen K. Møller: Landboforeningen for Sydangel

Henning Jensen: Et sydslesvigsk forureningsproblem

Sagt og skrevet

Boganmeldelser

Grænselandsdagbog

MAJ

5 · 1972

48. ÅRG.

ET LILLE RESTOPLAG AF

MØLLER PÅ ALS

på 116 sider med 123 illustrationer, indb.

»Et fint kulturhistorisk værk ...« skrev Jyllands-Posten – sælges til Historisk Samfunds medlemmer for kr. 25,- incl. moms og forsendelse.

FORLAGET FAKLEN

Sandbjerg - 6385 Vester Sottrup. Tlf. (044) 6 74 61

FLENSBORG BYMUSEUM Udstilling fra 14. maj til 18. juni 1972:

Trafik på skinner

Udstillingen er arrangeret i samarbejde med Die Gesellschaft für Flensburger Stadtgerichte e. V.

Udstillingen omfatter kort, plancher, dokumenter, fotografier og modeltog, både faste og kørende.

Museet er åbent: Søndag 10–13, tirsdag–lørdag 10–13 og 15–17. Mandag lukket. – Fri entré.

NISSENHAUS, HUSUM Udstilling fra 14. maj til udgangen af august 1972:

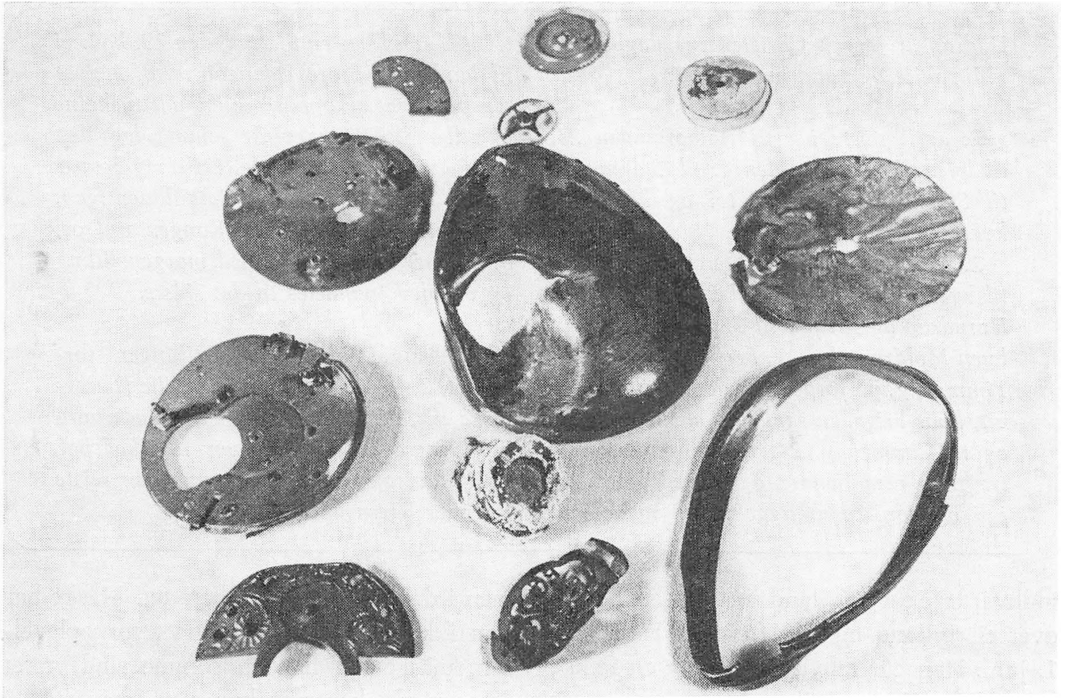
Jordsand - Norderoog 65 års søfugle-beskyttelse i Nordfrisland.

Historie – opgaver – dokumenter – resultater.

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

der udsendes af Historisk Samfund for Sønderjylland som selvstændig publikation, koster 30,- kroner årlig i abonnement (incl. MOMS og forsendelse). Abonnementet og enkeltnumre (3,75 kroner stykket, særnumre beregnes der

dog en højere pris for) kan bestilles hos ekspeditionen, Landsarkivet, Åbenrå, telefon (046) 2 46 83, eller på redaktionens adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev, telefon (045) 2 17 37. Prøvenumre tilsendes gerne og gratis.

Da Jørgen Christensen kæmpede på Dybbøl i 1850, blev han ramt af et fjendtligt projektil, som lykkeligvis for ham blev standset af hans lommeur. Han gemte både ur og projektil til

minde om den mirakuløse redning, og de ødelagte urdele er gået i arv i slægten. Projektilet ses lige under den splintrede urkapsel.

Lommeuret reddede hans liv

VED HANS LIND

Fuldmægtig Hans Lind, Augustenborg, har fundet to dagbøger, ført af deltagere i den første slesvigske krig. Deres fælles oldebarn, kirketjener Karl Viggo Olsen, Augustenborg, har begge dagbøgerne og resterne af det ur, der reddede den ene oldefars liv. Hans Lind gengiver brudstykker af de meget forskellige dagbøger.

To dagbøger skrevet af danske soldater i krigen 1848–50 og et splintret lommeur, der har vandret fra slægtled til slægtled, er nået til Augustenborg, hvor det opbevares af kirketjener Karl Viggo Olesen.

Effekterne har tilhørt to af hans olde-

fædre, der begge deltog i treårskrigen som menige soldater.

Den ene var Jørgen Christensen, infanterist, af profession landmand, den anden hed Ole Christian Sørensen, der gjorde tjeneste ved 1. reserve jægerkorps, begge fra Nordjylland. Han var oprindelig skomager, blev senere købmand.

I deres beretninger fornemmes »Ånden fra 48«; modet, sammenholdet, udholdenhed og trofasthed. Jørgen Christensen er ordknap, han taler ikke om bedrifter, men finder præstationerne selvfølgelig. Han beretter om den natlige indkaldelse, hvorefter han dagen efter giver møde i Ålborg. Efter

Uddrag af Jørgen Christensens dagbog
»Min rejse og vandring«, 1850.

»22. april rejste jeg til Aalborg, den 23. til byen Vesterdons, den 4. til Galten, 26. til Skanderborg og fik tøj og blev indkvarteret i Stilling.

1. Maj blev vi omkvarteret og jeg kom til byen Gram. Tilbage til Skanderborg, til Horndrup og 11. juli til Stauby, den 16. til byen Moldrup, den 17. derfra og til søes til Timmersig, på forpost og derfra til Handevit, hvor brigaden samledes, den 22. derfra og til Timmersig, 24. tog vi vores første træfning med fjenden og ligeledes den 25. juli og kom til at ligge på en mark om-

trent 1/2 miil vesten Slesvig, den 29. kom vi til landsbyen Store Dannevirke, 8. august var vi ude at rekognoscere iblandt tyskerne og tilbage til Dannevirke samme dag, den 14. måtte jeg på lazarettet i Slesvig og var der til 19., da kom jeg til Bataillon en, 28. september var H. M. Kongen ved os, 8. oktober begyndte vi med morgenstilling og vedblev fremdeles til det sidste.

*

23. januar blev forpoststillingen forandret, 2. februari reiste vi fra Lille Dannevirke til Slesvig. 9. kom vi til Sønderborg at aflevere og tilbage igen til Skodsbøl, 13. fik vi afregning og samme dag reiste jeg over Egersund og hjem.«

indkvarteringer i Jylland og Fyn, skibes de over til Jylland og når frem til Haderslev 1. juni. Han går feltvagt omkring en række byer bl. a. Hammelev og Maugstrup og er med i kongerevuen i Lerbæk ved Vejle.

Året efter – i 1849 – indkaldes han påny og fra Fyn sejles tropperne til Høruphav på Als, hvor han er på vagt i Mindebjerg og Majbøl, herfra hører han skydningen fra Sundeved. Senere på året er han med i Fredericiaslaget og udfaldet fra fæstningen, hvorfra de gør udfald mod fjenden kl. 1 om natten.

Han hjemsendes derefter, men møder påny i 1850, hvor han er med i kampe ved Dannevirke og Isted, men egentlige detaljer om kampene viger han udenom.

Han bar et lommeur i sin vestelomme, og dette reddede hans liv. Under fægtninger på Dybbøl ramte et projektil uret, det borede sig ind i urkapslen, hvor det blev siddende. Projektilet og det totalt knuste ur tog han med sig hjem og gemte det som et kært minde. Det var hans redning.

Projektilets kaliber er 15,5 mm, efter dets dimensioner må det antages at stamme fra et preussisk tændnålsgevær, model 1841.

Den mærkelige hændelse har han ofte fortalt om senere, den er gået i arv i slægten,

men i dagbogen er intet berettet. Måske har han ikke kunnet finde udtryk for oplevelsen, måske har hans følsomme sind været årsagen, det kan man kun gisne om.

Billedet viser såvel projektilet, dets bane som urets totalt ødelagte indre dele.

Jørgen Christensen døde i 1880; fire år før sin død modtog han krigsministeriets erindringsmedalje og takkeskrivelse for deltagelsen i »Kampen for fædrelandet 1848–50«.

Ole Chr. Sørensen var mere skrivelysten. Han stammer fra en kendt slægt, der skiftevis hed Olesen og Sørensen. Slægten hædres i et Jeppe Åkjær digt, og hans søn blev den senere landstingsmand, Søren Olesen.

Ole Chr. Sørensen havde en smuk håndskrift, ved sit kompagni var han skomager og tjente derved ekstra penge, som han sendte hjem til sin hustru og børn. Flere gange om måneden sendte han også breve til sin hustru, i hvert brev sluttede han med: Gud give os snart den kære landefred tilbage.

Han var utvivlsomt godt begavet, hans skrivestil var glidende, og dagbogens indhold vidner tillige om, at han brugte sine øjne og øren godt.

Uddrag af Ole Chr. Sørensens dagbog
for året 1850:

»20. juli stillede vi om formiddagen for at modtage ammunition, jeg skrev i dag et brev til Marie (hans hustru) og sendte hende 10 rigsdaler. Om aftenen fik vi pludselig ordre til afmarch, vi marcherede efter Flensborg, man tog vores nattekvarter for byen på marken, da kl. var 1 om natten kom vi op igen, og 2. og 3. kompagni drog til højre og rejste efter Tønder, mens 1. og 4. kompagni rejste igennem Flensborg og et par mil længere sønder på, men da vi ingen fjendtlige tropper opdagede, drog vi tilbage til den samme plads, vi forlod om natten. Om eftermiddagen blev vi indkvarteret hos bager Ebbesen i Storegade 49, hvor vi havde det meget godt.«

Efter Istedslaget fortsætter han:

»Vi lå også denne nat på marken omtrent $\frac{3}{4}$ mil nordvest for Slesvig, jeg gennemsøgte denne aften den halve armé for at finde min broder, hvilket dog ikke lykkedes mig.

Om morgenen tidlig blev jeg vækket af min broder, jeg underholdt mig med ham denne dag, og jeg skrev i dag et brev til Marie. Om aftenen stillede vi for general von Molke, og han takkede os for udvist tapperhed, vi lå på samme plads denne nat.«

»6. august rejste vi fra Hollingstedt om

formiddagen og kom til en by noget nærmere mod Husum, som hed Ostenfeldt, der lå vi på kirkegården hele eftermiddagen, om aftenen drog vores kompagni over Husum til, men da vi var kommet et stykke vej, så drog vi af til venstre over en stor hede, omsider gjorde vi holdt og lagde os til hvile, men da kl. var elleve, kom vi op og rejste til Ostenfeldt igen, hvor vi lå på marken et par timer, så måtte vi igen på benene, og efter at have marcheret 1,5 mil og afsøgt nogle landsbyer, kom vi 22 mand til en by, der lå tæt ved Trenefloden, som hed Frisendorf.

Der gik vi nu den hele dag og så på tyskerne, som lå tæt på hin side af floden, vi gik den hele dag og så rolig på hverandre, men omsider syntes dog tyskerne at det kunne være rart at skyde efter os, vi vekslede altså nogle skud imellem hverandre til ingen nytte.«

»4. oktober – vores kompagni kom i dag her til byen, og da det kom ud af vagt, blev de alle indkvarteret, så at der kun blev halvt så mange hvert sted. Tyskerne gjorde igen i dag et alvorligt angreb på Frederiksstad, som vedblev til midnat. Byen blev bombarderet og brændte hele natten. 5. linjebattaillon kom i nat kørende her gennem byen og skulle til Frederiksstad for at forstærke 3. brigade, jeg stod i nat post ved kaptajnens kvarter, hvor jeg tydelig kunne både høre og se bombardementet af Frederiksstad.«

For Ole Sørensen blev det til ét krigsår, 1850. Han indkaldtes 25. april og måtte møde i Nr. Sundby, tre dage senere ankom han til Horsens, hvor han meldte sig til tjeneste hos løjtnant Gammelsdorf.

Fra nu af begynder en langsom tilvæning til soldaterlivet; der udleveres våben og mundering, og efter nogle dages frihed, som han udnytter til at aflægge sin broder, der er indkaldt, et besøg, flyttes de fra den ene indkvartering til den anden. Det volder ham tilsyneladende intet besvær, bortset fra et

sted, hvor han boede i fire uger. Her synes ham maden for ensformig, alle ugens seks dage stod menuen på stegt flæsk og vælling.

Man kan følge den militære udvikling, som dag for dag nærmer sig klimaks; der indledes med eksersits på Boller mark 5. juni, den fortsætter og suppleres med øvelsesskydning.

Soldaterne får et stempel i deres uniform og mundering, de opgiver navn, fødested, hjemsted og ægteskabelige forhold.

Officererne kommer ind i billedet under

Thomme og Ole Chr. Sørensen,
Povlstrup.

øvelserne, og i midten af juli er brigaden intakt og rejser sydpå.

Indkvarteringen i Nordslesvig får rosende omtale. Forplejningen er alle steder god, selv om enkelte bondegårde får en belægning på mere end 100 mand, er der intet at klage over. Den dansksindede tone skinner igennem hans karakteristik af denne landsdel.

Lidt mere køligt beretter han om Sydslesvig, hvor de møder tysksindede mennesker, der holder sig på afstand; de viser sig ofte ængstelige eller underdanige, muligt af frygt for repressalier, noget »vi aldrig ville drømme om«.

Kamphandlerne begynder.

Han er nået frem til 24. juli, Istedslagets begyndelse. »En rasende kamp er begyndt, til at begynde med stod vi som reserve, men kort efter engageredes vi i kamp. I skov og mose og ufremkommeligt terræn bølger kampen frem og tilbage, omkring os lå mange af vore kammerater døde og sårede, og hvor vi end vendte blikket hen, så vi brand og ødelæggelse. Foran os brændte en gård, de brændende stumper af stråtaget gled hen over os, og røgskyerne blandede sig i en silende regn, et mærkeligt syn.«

6. brigade blev samlet, i kædeformation gik det over mosen, et vigtigt højedrag blev erobret. »Vi gik på«, og tysk kavalleri og kanoner blev slået tilbage og erobret.

Den tysksindede befolkning i Flensborg

havde fået en sejrbulletin, hvori det hed, at tyskerne havde sejret, nu skulle der festes med et bæger. Stor var deres overraskelse, da de så danske soldater med fuld musik gennem byen. Inden aften vajede Dannebrog stolt på gamle Dannevirke, og sådan endte den mærkværdige dags begivenheder.

Med forpost- og vagtjenester og kampen om Frederikstad ebbede krigen ud, og snart kunne det gå hjemad.

Han fik dog inden lejlighed til at besøge Slesvig domkirke, sejle på Ejderen og bese landskabet.

Rejsen til Nordslesvig formede sig som et triumftog, »i Gråsten blev vi fint beværtet, og da vi rejste derfra, salutedes med kannoniskud. Vi indskibedes i Sønderborg og nåede hjem 23. febr. 1851«.

Under et hospitalsophold i Ålborg 1858 skrev han en vise om treårskrigen. Det første bogstav i hvert vers i rækkefølge danner hans navn. Her er de sidste to vers:

Eder venner så kær, jeg vil bede enhver,
at min vise I ikke lædere,
om den er lidt forkert, jeg jo ikke er studert,
derfor må I ikke den kassere.

Nu jeg ender min sang, ellers blir den for
lang,
af en jæger den digtet er bleven,
kan det være Jer til gavn, om I vide vil mit
navn,
da står det i visen opskreven.

Danmarks grænsepolitik efter 1945

AF ERIK STENZ

Cand. mag Erik Stenz giver en oversigt over dansk Sydslesvigpolitik, koncentreret om oktobernoten af 19. 10. 1946, som var et svar på englændernes septemhernote af 9.9.1946. Han omtaler sluttelig den tilsyneladende selvmodsigelse i den danske kulturoffensiv syd for grænsen set i lyset af det officielle standpunkt: Grænsen ligger fast.

Ret uforvarende og selvfølgelig kunne statsminister Vilhelm Buhl i trontalen den 9. maj 1945 på befrielsesregeringens vegne erklære: »Regeringen, som står på den nationale selvbestemmelsesrets grund, er af den opfattelse, at Danmarks grænse ligger fast.« Kun i et ubetydeligt omfang havde der blandt ganske enkelte af de politikere og modstandsledere, der stod bag udtalelsen, gjort sig betænkeligheder gældende ved denne formulering. Man mente fortrinsvis at tage stilling til, hvad man opfattede som en privat iværksat grænseflytningsagitation, der foreløbig kun havde fået tag i ret snævre kredse i befolkningen.

Et grænseproblem indgik kun i meget ringe grad i den politiske bevidsthed ved kapitulationen, og når selvbestemmelsesretten blev nævnt i udtalelsen, så var det ikke, som det senere ofte blev udlagt, for at holde en bagdør åben for en afstemning i Sydslesvig om det statslige tilhørsforhold. Tværtimod. Tanken var at begrunde, hvorfor man anså grænsen for at ligge fast.

Dog kunne regeringsudtalelsen under givne omstændigheder rumme en selvmodsigelse. Og disse omstændigheder skulle komme til at indtræde.

Det var i ringe grad partierne og poli-

tikerne selv, der rejste et nyt grænsespørgsmål ved krigens slutning. Snarere modvilligt måtte de sætte det på dagsordenen under pres fra de folkelige rørelser i Sydslesvig og Danmark, der begge, trods indre forskelle i opfattelse af, hvilke forudsætninger der først skulle opfyldes og hvordan den konkrete politik skulle føres, dog som endeligt mål havde Sydslesvigs indlemmelse i Danmark. Enkelte politikere blev dog selv indfanget af det stærke Sydslesvigengagement, herunder fremfor alt Knud Kristensen.

Allerede i efteråret 1946 måtte man se i øjnene, at en eventuel folkeafstemning i Sydslesvig med et ganske vist lille flertal blandt den hjemmehørende befolkning ville falde ud til fordel for Danmark – her ses således bort fra de tilvandrede flygtninge, der udgjorde henved 45 % af den samlede befolkning. Og samtidig havde »Sydslesvig frit«-bevægelsen vundet en sådan genklang i den danske befolkning, at der kunne rejses berettiget tvivl om, hvorvidt »den faste grænses politik« var i overensstemmelse med befolkningsflertallet.

Dansk indsats i Sydslesvig

Hvorledes blev denne udfordring nu taget op af partier, rigsdag og regering?

Der blev straks efter kapitulationen af samlingsregeringen og under udenrigsminister Christmas Møllers ledelse, givet støtte til en betydelig humanitær, kulturel og skolemæssig indsats i Sydslesvig, og man søgte i vidt omfang ad diplomatisk vej i forhold til den engelske administration af området at fremme ordninger til gunst for det danske mindretal. Denne linje blev videreført af

hans efterfølger, Gustav Rasmussen, da regeringen Knud Kristensen trådte til i november 1945.

En § 5 eller en 1920-grænse ?

Men spørgsmålet om grænsen kom til at trække skarpe skillelinjer i dansk parlamentarisk liv, og der aftegnede sig snart to holdninger:

Den ene, repræsenteret ved Venstre, de konservative og Dansk Samling, der efter oktobervalget i 1945 tilsammen rådede over 68 mandater i folketinget, ville ikke afvise en udvikling i Sydslesvig, der *på længere sigt* kunne rumme mulighed for en folkeafstemning og grænseændring. Man kunne derfor gå ind for et krav om, at der i den kommende fredstraktat med Tyskland skulle indføres en paragraf 5, en løfteparagraf, der på et ikke nøjere angivet tidspunkt i fremtiden skulle give sydslesvigerne mulighed for ved en afstemning at afgøre deres statslige tilhørsforhold.

Den anden holdning, der havde Christmas Møller som en af sine kraftigste talsmænd, men i øvrigt var repræsenteret ved socialdemokratiet, de radikale og kommunisterne, i alt 77 mandater, var skeptisk indstillet med hensyn til holdbarheden af den nationale nyorientering i Sydslesvig, og ville under ingen omstændigheder gå med til skridt, der kunne anfægte den grænse, der var draget i 1920. Det, man tog højde for, var, at Tyskland atter ville genopstå som stormagt. Man frygtede et stort tysk befolkningselement inden for landets grænser og ville ikke være med til en politik, der indebar forpligtelser, som på et senere tidspunkt kunne skabe vanskeligheder. Det var således sikkerhedspolitiske overvejelser, der var bestemmende for denne holdning, som samtidig var udtryk for kontinuiteten i Danmarks traditionelle udenrigspolitik i forhold til Tyskland.

I løbet af sommeren 1946 tilspidsedes den politiske situation. Flygtningestrømmen til Sydslesvig fortsatte fra områderne øst for

Oder-Neisse, og englænderne gav udtryk for en stigende irritation over de danske krav og træghed med hensyn til at imødekomme dem. Den stadigt voksende tilslutning til den danskorienterede bevægelse i Sydslesvig og den stigende aktivitet fra »Sydslesvig frit«-bevægelsen i Danmark satte Christiansborg under et stærkt pres, og statsminister Knud Kristensen gik i sine taler langt ud over, hvad der var grundlag for i folketingets flertal.

Der blev behov for en ny formel for den officielle danske Sydslesvigpolitik – Knud Kristensens regering havde i sin frontale kun udtalt sig i meget vage vendinger. Det lykkedes efter meget langvarige og besværlige forhandlinger mellem partierne at få et kompromis i stand den 9. juli i form af en folketingsbeslutning, der blev en slags kodificering af den hidtil faktisk førte politik. Både udenrigs- og indenrigspolitisk forfejlede den dog sit mål, dels fordi den intet udtalte om selve grænsen, dels fordi Knud Kristensen meget hurtigt distancerede sig fra den.

Septembernoten

Som varetager af den midlertidigt suspenderede tyske suverænitet i Nordtyskland var den britiske regering den danske regerings modspiller i det uafklarede sydslesvigiske spørgsmål, og nu mistede englænderne tålmodigheden. Den 9. september 1946 lod de en politisk bombe eksplodere over Danmark ved at tilstille den danske regering et ret usædvanligt diplomatisk aktstykke. Men kom det end ganske bag på den danske offentlighed, så var det i de ledende politiske cirkler og i udenrigsministeriet både forudset og frygtet. Her var man ikke uvidende om den principielle engelske holdning og havde kendt den siden sommeren 1945.

Septembernoten var holdt i en skarp ultimativ tone. Den lod forstå, at man under ingen omstændigheder kunne acceptere den danske regerings indblanding i forholdene i

Sydslesvig og krævede den danske interventionspolitik bragt til øjeblikkelig ophør. Efter en henvisning til den utilfredshed med den engelske administration af Sydslesvig, man mente at kunne spore fra dansk side, fulgte følgende opsigtsvækkende passage:

»Heraf og af taler, som fremtrædende danske i den sidste tid har holdt (det kunne kun være statsministeren, man havde i tankerne), må Hans Majestæts regering slutte, at det er den danske regerings ønske, at den danske del af den tyske befolkning i Sydslesvig nu indlemmes i Danmark.

Hans Majestæts regering er derfor rede til at overveje ethvert forslag gående ud på enten en befolkningsudveksling eller en folkeafstemning efterfulgt af en grænseregulering eller simpelt hen en grænseregulering uden folkeafstemning.«

Den betingelse, der var knyttet til disse tre muligheder var imidlertid, at en eventuel nyordning skulle gennemføres *omgående*. Af samme grund var de ganske uacceptable. Det havde altid været en forudsætning, også for de »aktivistisk« indstillede partier og grænseorganisationer, at en eventuel folkeafstemning først måtte finde sted, når forholdene var blevet normaliserede og den nationale nyorientering i Sydslesvig havde dokumenteret sin varige karakter. I det hele taget synes de britiske tilbud udtrykkeligt at være udformet på en sådan måde, at man på forhånd var helgarderet mod dansk accept.

Dansk indblanding uønsket

Det leder til det spørgsmål, om septembernotens funktion overhovedet var den at åbne mulighed for en dansk overtagelse af Sydslesvig? For selvfølgelig har englænderne været helt på det rene med, at selv om septembernoten skulle udløse et folketingsvalg i Danmark, så ville en selv nok så ændret konstellation i folketingsvalget aldrig kunne gøre de ventilerede muligheder antagelige. Den forklaring er i hvert fald nærliggende,

at det, man fra engelsk side ønskede, netop var at fremkalde et dansk afslag. Kort og godt, man sagde fra engelsk side: enten overtager I selv Sydslesvig fra nu af, eller også holder I fingrene væk. Og englændernes mål var jo også, som det med al mulig tydelighed fremgik af noten, at få den danske indblandingspolitik standset.

Det var stormagtsprog over for en lille magt.

Oktobernoten

Septemhernoten fik debatten og striden om Sydslesvig til at blusse voldsomt op igen. Et forslag fra Knud Kristensen om en vejledende folkeafstemning i Danmark blev afvist af folketingsflertallet. Ingen af partierne var af andre grunde interesserede i et valg på dette tidspunkt. Man kunne næppe heller regne med, at et sådant ville skabe større klarhed, og alternativet hertil kunne derfor kun blive et nyt kompromis. Atter måtte de ledende politikere sætte sig til forhandlingsbordet, denne gang i det udenrigspolitiske nævn. Situationen mindede meget om den, der forelå i juli. Som dengang måtte man forhandle på grundlag af et oplæg fra venstre regeringen om en paragraf 5. Resultatet blev den danske regerings svarnote til den britiske regering af 19. oktober 1946. De fire gamle partier bar i fællesskab ansvaret for dens udformning, og den skulle i de følgende år komme til at stå som udtryk for landets officielle Sydslesvigspolitik.

Oktobernoten bar i næsten hver eneste sætning præg af at være et kompromis mellem i og for sig uforenelige synspunkter. Vigtigst var naturligvis, hvad der blev sagt om selve grænsen:

Man gjorde i neutrale, høflige vendinger – der måske dog kunne rumme en antydning af irettesættelse – opmærksom på, at den danske regering ikke havde givet den britiske regering grund til at fremsætte de i septembernoten indeholdte tre muligheder, og at det var en uberettiget slutning, den

engelske regering drog, når den antog, at det var den danske regerings ønske at få den danske del af den tyske befolkning i Sydslesvig indlemmet i Danmark.

Den danskorienterede bevægelse i Sydslesvig omtales, hvorefter det hedder: »Stillingen er imidlertid endnu ikke afklaret, og om det sindelagsskifte, der har fundet sted hos mange sydslesvigere er af varig karakter, kan kun tiden vise.« Herefter følger denne passage: »Under disse omstændigheder agter den danske regering ikke at stille forslag om nogen ændring i Sydslesvigs statslige tilhørsforhold.«

Denne sætnings udformning havde i de forudgående drøftelser været genstand for en indgående behandling, og det skulle allerede få dage senere komme til en diskussion i folketinget mellem Knud Kristensen og Hans Hedtoft om fortolkningen af udtrykket »under disse omstændigheder«. Sidstnævnte opfattede det mere kategorisk i betydningen »derfor«, hvorimod statsministeren udlagde udtrykket som et tidsmæssigt forbehold i betydningen »i øjeblikket«.

Men der var dog hermed taget stilling til de muligheder, septembernoten havde åbnet, og samtidig var det tilkendegivet, at Danmark ikke ville rejse krav om en grænserevision, hvilket havde været en ufravigelig betingelse for socialdemokraterne og de radikale for overhovedet at indgå et kompromis.

Formuleringen fra maj 1945 om, at grænsen lå fast, blev dog ikke gentaget, hvorimod den danske regerings bekendelse til den nationale selvbestemmelsesrets princip kraftigt blev understreget.

Men hvilken politik i forhold til det sydslesvigske spørgsmål gav oktobernoten i øvrigt udtryk for?

Danske krav

Man gentog her de krav, der tidligere var blevet rejst og som også var fremgået i forbindelse med folketingets beslutning i juli

samme år, krav, som oppositionen kun med betænkeligheder var gået med til, men hvis medtagelse var et led i kompromiset. Man krævede en lempelse i det voldsomme flygtningepres i Sydslesvig, en administrativ adskillelse mellem Sydslesvig og Holsten (for at hindre en dominans fra det rent tyske Holsten) samt en politisk anerkendelse af det danske mindretal (ret til at optræde som politisk parti). Endelig forlangte man det danske mindretals rettigheder sikret i forbindelse med en fredstraktat med Tyskland, altså en internationalt garanteret mindretalsordning.

Selv om man ikke ville røre ved grænsen, så stod disse krav alligevel som udtryk for en politik, der brød med den linje, man havde ført fra 1920, og som strengt byggede på, at man ikke ville blande sig i indre tyske anliggender.

Oktobernotens betydning udenrigspolitisk -

Man kan anlægge forskellige vurderinger på den danske note af 19. oktober 1946:

I spørgsmålet om en grænseændring må den afgørelse, den stod som udtryk for, de storpolitiske omstændigheder og den engelske holdning taget i betragtning, siges at være definitiv. Der var herefter næppe levnet nogen mulighed i den henseende.

Som udenrigspolitisk programerklæring af en småstat i forhold til en stormagt, må den i meget ringe grad siges at være udtryk for realpolitik. På baggrund af udviklingen op til 2. verdenskrig var stormagterne ved dens afslutning – i skarp kontrast til de ideer, der var herskende efter 1. verdenskrig – meget ugunstigt stemt over for nationale minoriteter i Europa, da man igen stod over for et stort rekonstruktionsarbejde.

Kun kravet om mindretallets ret til at optræde som politisk parti blev i 1948 imødekommet af englænderne, som helst ville indskrænke dets udfoldelsesmuligheder til det kulturelle område. Men hos de politi-

kere, der stod bag oktobernotens udformning, gjorde man sig heller ingen illusioner om opfyldelsen af de ønsker, den gav udtryk for. Således konstaterede både Hedtoft og Christmas Møller få dage senere i folketinget, at den endelige ordning af det danske mindretals forhold til sin tid måtte blive et dansk-tysk anliggende, hvad det også skulle blive.

Men som diplomatisk instrument var den måske slet ikke så håbløs alligevel. Man ignorerede septemhernotens uvenlige, ultimative tone og svarede i gængs diplomatisk sprogbrug. Det var den lille magt, der henvendte sig til den store. Men man ignorerede samtidig de skarpt opstillede alternativer og tilkendegav, at man fortsat havde interesser at varetage i Sydslesvig og ville forbeholde sig ret til at virke for dem. Man ville med andre ord fortsætte den hidtidige linje i Sydslesvigpolitikken, og var end mulighederne for indrømmelser små, så ville man ikke afskære sig fra at udnytte dem.

Oktobernoten blev aldrig besvaret fra engelsk side, men dog ved en senere lejlighed i 1948 af den engelske regering accepteret som grundlag for forestående forhandlinger.

- og indenrigspolitisk

Notens indenrigspolitiske funktion var imidlertid ikke mindre væsentlig.

Det var simpelt hen af hensyn til det indenrigspolitiske kompromis nødvendigt at styre midt imellem de engelske alternativer. Og for at imødekomme den voksende stemning i befolkningen for en mere aktiv Sydslesvigpolitik var det for partier, rigsdag og regering nødvendigt at give oktobernoten den udformning, den fik. Over for offentligheden var der nu manifesteret en politisk enighed af mere holdbar karakter. Når Knud Kristensen blev væltet året efter, var det fordi han i sine mere private udtalelser gik ud over oktobernotens rammer, og hans efterfølger, Hans Hedtoft, fastholdt oktober-

noten som grundlag for sin regerings politik.

Skønt der havde gjort sig betænkeligheder gældende (hensynet til et fremtidigt stærkt Tyskland) med hensyn til formuleringen af visse dele af den politik, oktobernoten stod som udtryk for, så kan der på den anden side næppe være tvivl om, at danske politikere generelt, uanset partiskel, så det som en dansk interesse at skabe de bedst mulige eksistensvilkår og vækstbetingelser for et dansk mindretal syd for grænsen. Den socialdemokratiske kirkeminister Frede Nielsen, der mere end nogen anden prægede sit partis Sydslesvigpolitik, stod således ganske afvisende over for tanken om en grænseflytning, men var samtidig en varm fortaler for, hvad han selv betegnede som en dansk kulturoffensiv i Sydslesvig.

Statsgrænse og folkegrænse

Hvorledes forklare denne tilsyneladende dobbelttydige holdning, der som helhed må siges at præge dansk Sydslesvigpolitik efter 1945?

Den havde dybest set sin forudsætning i ganske bestemte af den historiske udvikling betingede forestillinger om udviklingen i et grænseområde, som trådte tydeligt frem, både i den almindelige politiske debat og i argumentationen i de forskellige diplomatiske tilkendegivelser over for England. Og englænderne kunne tydeligvis hverken forstå eller godtage dem. Disse forestillinger kan skitseres på følgende måde:

Man må for det første drage et skel mellem statsgrænse og folkegrænse. Medens den første er en fast størrelse, aftegnet på landkortet, er den sidste altid flydende og under indflydelse af skiftende forhold og påvirkninger. Ved store udslag kan der opstå konsekvenser for statsgrænsen. Det forudsætter atter forestillinger om en vis national labilitet i et grænseområde, at nationalt tilhørsforhold under givne omstændigheder

kan blive resultatet af et personligt valg.

At den folkelige-nationale grænse blev forrykket mod syd, blev derfor opfattet som en naturlig dansk interesse. Under nazismen var den nationalpolitiske konfrontation foregået i Nordslesvig, hvor stærke politiske kræfter var rettet mod en forskydning af statsgrænsen mod nord – et erfaringsgrundlag, der ofte blev henvist til i Sydslesvigdebatten. Eksistensen af et loyalt befolkningselement syd for statsgrænsen måtte derfor opfattes som en faktor af stor betydning for dennes stabilitet.

Disse forestillinger var med til at betinge

den almindelige politiske enighed om en solid dansk indsats til fordel for det danske mindretal syd for grænsen.

I dag – 25 år efter oktobernotens tilblivelse – er det danske befolkningselements styrke i Sydslesvig for længst stabiliseret på et betydeligt højere niveau end førkrigstidens. Så *hvis* de ovennævnte forestillinger holder stik, så vil det også kunne hævdes, at en af følgerne af det tyske nederlag i 1945 og det magtpolitiske tomrum, som derved opstod, blev, at den danske sydgrænse af 1920 blev styrket.

Oplysninger om Tine fra Asserballe

Cathrine Marie Kjærbølling blev født i Asserballe, den 30. januar 1847 som datter af lærer og kirkesanger Lauritz Georg Kjærbølling og hustru Ane Marie Becker. Med den slesvigske hang til navneforkortelser blev hun kaldt Tine, og med dette navn er hun blevet model til titelpersonen i Herman Bangs kendte roman. Alt det, der er skrevet om dette forhold er ikke helt korrekt, og der skal herfor på grundlag af oplysninger, Tines svigersøn, adjunkt Hafnell i Helsingborg har givet pastor Jørgen Eriksen i Asserballe her anføres nogle enkelte korrekturer.

Tine har aldrig tjent hos Herman Bangs forældre, pastor Fr. Bang og hustru i Asserballe, men hun kom ofte i præstegården og gik fru Bang til hånd. Her har hun sikkert også haft med den lille Herman at gøre, men omtalen af romanens Tines optræden i romanens »Dannevirkenat«, hører hjemme i digtningens verden. For øvrigt var Tine i krigstiden 1864 alvorligt syg af tyfus.

Når det er blevet nævnt, at Tine har opholdt sig i Nordsjælland, er det heller ikke rigtigt. Hun blev 1867 husholdningselev på Palsgård i Aas sogn ved Horsens. Her var hendes faster husbestyrerinde, og her lærte hun sin senere mand, Chr. Petersen at kende.

Han var for øvrigt fra Bromølle i Ketting sogn, hvor han blev født den 3. januar 1836 og var nu inspektør hos Palsgårds forpagter. Fra Palsgård har hun uden tvivl nu og da besøgt pastor Bangs i Horsens, hvor Fr. Bang havde fået embede.

1870 stod parrets bryllup i Ketting kirke, hvorpå de drog til Sverige, hvor Chr. Petersen i Skåne blev forpagter på gården Skeglinge under Skaghult. 1883 købte han Widerørs sædegård i Ottarps sogn, lige syd for Helsingborg, hvortil ægteparret flyttede 1907. Her døde Chr. Petersen 14. juli 1917, og den 5. december 1921 døde Tine efter mange års lidelser. Hun var allerede 1899 blevet ramt af et apoplektisk anfald.

Hun efterlod seks børn, af hvilke datteren Anna blev gift med sin fætter, grosserer Laurids Kjærbølling, Valby, Frits blev handelsgartner i Rødovre, og Georg ejede sammen med sin ugifte broder Christian gården Voxtrupgård ved Græsted i Nordsjælland. Tines broder Ernst var for øvrigt en meget afholdt lærer i Ødis Bramdrup, og hendes farbroder var grundlæggeren af Zoologisk Have i København, den som ornitologisk forfatter kendte Niels Kjærbølling.

M. K.

Den ukendte ø

AF BJØRN SVENSSON

Adam af Bremen, en gejstlig geograf og historiker, som ledede domskolen i Bremen, skrev omkring 1073 – iøvrigt med Svend Estridsøn som flittig kilde – et værk om de hamborgske ærkebispers historie, hvortil knyttede sig en beskrivelse af den nordiske missionsmark. Under arbejdet tilføjede han en række supplerende fodnoter eller scolier, som siden blev yderligere suppleret af afskriverne. I fodnote 117, som for resten ikke menes affattet af Adam selv, står følgende interessante skildring vedrørende Helgoland og Ejderen, her citeret efter Carsten L. Heinrichsens udgave 1930, optrykt 1968, side 255:

»Scol. 117. I dette førømtalte hav [Vesterhavet] ligger en lille ø, som nu bærer navnet Farria eller Heiligland [Helgoland]. Den ligger 3 dages roning fra England. Iøvrigt ligger den nær ved friserens land [vest for Weser-egnen] og vor Weser, så at man kan se den rage op over havet. (Herefter er teksten ufuldstændig, men den har måske lydt således): Endvidere kan man fra den ø, Holm, der ligger i Ejderens munding, på (3) dage sejle turen til øen Farria, som vi også har talt om ovenfor.«

Den danske udgiver anmærker vedrørende øen Holm: »En sådan ø kendes ikke.« I Schmeidlers tysk kommenterede udgave af den latinske tekst er tilsvarende oplyst: »Aber eine solche Insel Holm an der Eidermündung gibt es (wenigstens heute) nicht.«

Vi må imidlertid gå ud fra, at øen har eksisteret. Adam må have været ret fortrolig med Ejderen. Bortset fra Elben er ingen flod nævnt hyppigere i hans bog end Ejderen, og

næst Hamborg og Bremen er ingen by nævnt hyppigere end Slesvig. Der var tale om et personligt kendskab. Snart efter sin ankomst til Bremen i 1066–67 besluttede Adam at drage til den danske konge og nyde godt af hans visdom (dansk udgave side 209). Om han er rejst landværts eller søværts, ved vi ikke, men begge rejsemuligheder må være drøftet som alternativer, hvilket vil sige, at man også har drøftet Ejderen som rejsevej fra Bremen. Yderligere havde ærkebiskop Adalbert samtaler med Svend Estridsøn, og netop i årene 1066–69, da Adalbert stod udenfor den tyske rigspolitik, har han haft både tid og behov for sådanne samtaler. Endvidere, da han genindtog sin plads ved hoffet og tilrettelagde forhandlingen i Lüneburg 1071 mellem kong Svend og kejseren. Det er rimeligt at regne med, at Adam har søgt i Adalberts følge at genopfriske kontakten med Svend Estridsøn. Adalberts samtaler med den danske konge må enten være foregået i Danmark, formodentlig Slesvig, eller når kongen har besøgt ærkebispem. Danerkongen kom, skriver Adam (side 171) ofte til ærkebispem, når denne opholdt sig ved Ejderfloden. Kendskabet til Ejderen må have været så intimt hos de gejstlige i Bremen, at såvel Adam som afskriverne fra denne kreds har vidst, hvad de skrev om.

Altså, øen har eksisteret, og den har heddet Holm. Der kan eventuelt være tale om en ø, som har været placeret længere ude i Vadehavet, men som er gået til under de store stormfloder. Denne placering kan dog ikke indpasses i de opgivne rejsetider. Tilbage bliver muligheden for stadig eksisterende

de lokaliteter, og da kan der næppe blive tale om andet end Utholm eller Stabelholm.

Utholm er den yderste vestlige del af halvøen Ejdersted, på Adams tid måske afskåret fra halvøen af vandløb. Stabelholm ligger i trekanten mellem Ejderens og Trenes sammenløb, yderligere indrammet af Sorge å, der ligesom Trene løber ud i Ejderen.

Man skal ikke indvende, at Utholm og Stabelholm ikke er øer. Betegnelsen ø dækkede dengang ikke sjældent også halvøer endda i vid forstand, f. eks. lader Adam Skåne og Hålogaland falde ind under denne betegnelse. Iøvrigt skriver Poul Kürstein i »Ture i Nord- og Sydslesvig« om Stabelholm: »... og ingen behøver at spørge, hvorfor den hedder »holm«, for den stiger frem af det lave land som en høj ø.«

Navnet Holm har kunnet anvendes på begge. F. eks. er en kog ved Utholm benævnt Holmerkoog, og en skanse på Stabelholm hed slet og ret Holmerskanse. I Valdemars jordebog fra 1231 er Holm omtalt, men uden sikkerhed for, om det sigter til Utholm eller Stabelholm. Om Holm på Adams tid er anvendt entydigt om den ene, får stå hen. Det kan ellers undre, at forfatteren af scol. 117, der ikke har fundet Ejderens ostium tilstrækkelig entydig som stedangivelse, har præciseret ved hjælp af et ønavn, der heller ikke er entydigt.

Man kan rejse spørgsmålet, om Utholm og Stabelholm overhovedet ligger i Ejderens munding. Men det latinske ostium er oversat lidt for snævert ved ordet munding. Ostium betyder ikke blot munding, men også indløb, indgang, dør; flodnavnet Ejder, egentlig Egdora, hvor dora betyder dør eller munding, har overført mundingsnavnet til hele floden, og denne opfattelse af, at havet baner sig vej ind i landet, tillader – og vel navnlig her, hvor tidevandet løber langt ind – en mere elastisk fortolkning end det af oversætteren benyttede munding. Stabelholm ligger i Ejderens indløb; man kan også se det indefra og sige, at her munder Ejderen

og Trene ud i det fælles udløb. På samme måde kan Utholm siges at have forbindelse med Ejderens munding, hvor vel endda Ejderens vande har afskåret Utholm fra resten af Ejdersted.

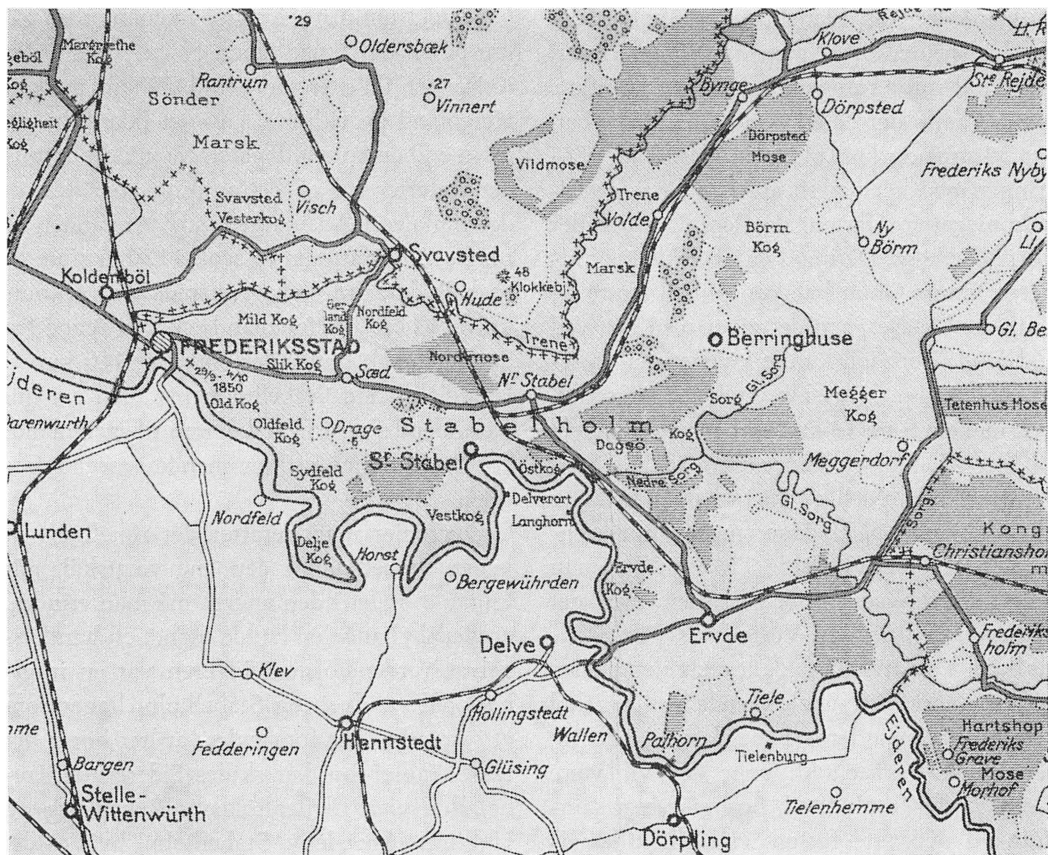
For at finde ud af om beretningen sigter til Utholm eller Stabelholm, må vi til at regne baglæns ved hjælp af de opgivne rejsetider fra Helgoland. Ved første øjekast synes det ganske vist ikke muligt at komme nogen vegne, når der angives tre dages rejsetid til såvel England som øen Holm. Helgoland ligger over 400 km fra England, men kun 50 km fra Utholm og godt 70 km fra Tønning i den egentlige Ejdermunding; derfra til Sønderstabel på Stabelholm er der med alle nuværende slyngninger yderligere 30-40 km.

Spørgsmålet er, om man overhovedet tør tillægge notatet om rejsetiderne nogen værdi.

Intet tyder på, at Adam selv har været på Helgoland, men antagelig har forfatteren af scol. 117 set over til den. Det bærer i hvert fald præg af selvsyn, når der om Helgoland står, at øen er så nær »vor Weser, så at man kan se den rage op over havet«. Når man derfor kender rejsetiden fra Bremen eller »vor Weser« til Ejderen, henholdsvis til England, har man en kontrol, der burde forhindre i at sætte rejsetiden fra Helgoland begge veje til de samme tre dage.

Ved oversættelsen er der da sikkert også gjort forfatteren uret. Den pågældende tekst er som oplyst ufuldstændig bevaret. Af 3-tallet er ifølge Schmeidler kun et enkelt bogstav bevaret, nemlig m, og talangivelsen kan herefter rekonstrueres som enten biduum eller triduum, henholdsvis 2 eller 3 dage. Det rigtige må være 2 dage, og her må man huske, at når man regner så groft som med dagsrejser, er der ikke nødvendigvis tale om fulde dagsrejser, men om ankomst i det konkrete tilfælde på andendagen.

De historiske overleveringer om sejltider er noget forvirrende, men man har haft lejlighed til at gøre erfaringer med rekonstruktioner. Journalist Sven-Erik Ravn, Gram, der

Kort over Stapelholm og nærmeste omegn.

Det er en almindelig opfattelse, at Stabelholm har sit navn efter placeringen som stabelplads i varehandelen mellem Østersøen og havet vestpå, først i Hedebytiden, senere over Rendsborg-Flehmude-Kiel (se *Historische Stätten*, I, side 195). Stednavneforskeren dr. Wolfgang Laur, Slesvig, mener derimod, at navnet kommer af Stapel = rettergangspæl, vel sigtende til et tingsted (*Jahrbuch für die schleswigsche Geest*, 1964, side 188).

Vi kender udtrykket at stable, enten det så er varer eller en tømmerkonstruktion til skibsbygning, en klokkestabel eller andet. Men ifølge den store danske ordbog, bind XXI har stabel også betydet pæl eller stenhob sat som skel. (Hvo som optager, flytter eller sætter Skielsteen eller Stabel ..., Danske lov 6-13-1), endvidere grænsemærke.

Navnet Stabelholm findes også på Als, i Guderup, hvor Sønderjyske Stednavne, s. 339, for-

mentlig med urette regner med opkald efter det sydslesvigske Stabelholm. I Blans findes Stabel på grænsen mellem Ullerup og Varnæs sogn, og i Drenderup ligger Stabel ved den gamle grænse mellem Hertugdømmet og Kongeriget, formentlig kaldt således efter de grænsestolper, der også blev kaldt Fløjer, hvorefter Fløjbjerg i Ødis har fået navn.

Om Stabelholm har fået sit navn efter en pæl, et sømærke, eller måske efter sin egen form, får stå hen. Stab betyder i shetlandske stednavne frit stående klippe eller høj, på færøsk enligt stående klippe, og dette billede af en stabel kan måske overføres til Sydslesvig, men temmelig sikkert synes det, at Stabelholm har fået sit navn som grænseholm på skellet mellem Slesvig og Holsten, mellem Danmark og Kejserriget, hvor holmen også skiller mellem Ejderen og Trene.

er klanleder for klanskibslaget under det danske spejderkorps, som har Imme Gram, mener, at roning nogenlunde giver gangfart. Imme Gram, der er en kopi af Ladbyskibet, har 34 årer og kun plads til ét rohold. Ændringer med hensyn til åretal vil næppe betyde meget for farten, da flere årer betyder større bådvægt. Derimod var sejskibene hurtigere. Imme Gram har kun sejl til støtte og kan ikke krydse, men det giver pæn fart ved god vind. Derimod kunne knarren, et virkelig sejldygtigt krigsskib, holde 5–7 sømil, dvs. mellem 9 og 13 km i timen. Til gengæld var der på knarren kun roning til hjælp ud af fjorde o. l. Med en knar kan man klare Englandsturen på 3 dage; man sammenligner Adams beretning side 115 om, at »man sejler, efter hvad søfolk fortæller, over det [britanniske hav, dvs. Vesterhavet] fra Danmark til England på 3 dage, når der blæser sydøstvind«. Med udelukkende roning skal der fra Helgoland ros både dag og nat, og det kræver skiftehold, som det vil være svært at skaffe plads til, og hvis vægt samtidig vil nedsætte farten. Handelsskibe udviklede sig til noget andet end krigsskibe, og det er et åbent spørgsmål, hvilken bådtype man har anvendt vestfra i Hedebyhandelen, da man med samme båd har skullet klare turen på havet og i floden med de mange krumninger. Med mindre man har skiftet båd ved overgangen til flodsejlads. Imme Gram kan med afslappet roning klare et par sømil i timen, og så kan man ro en hel dag, om det skal være. En sømil er 1,85 km. Mere forceret roning med lidt ældre spejdere kan give 3 sømil. Maksimalt giver det 5½ km i timen, dvs. 55 km på 10 timer og 65 km på 12 timer. Trænede vikingetids roere kan vel

have roet omkring 4 sømil i timen, altså 75 km på en halv snes timer.

Da der ikke er mere end 50 km mellem Helgoland og Utholm, kan det ikke blive til mere end en enkelt dagsrejse, og Utholm glider herefter ud af betragtning som den ø, der omtales i Adams geografi. Afstanden er for kort. Forfatteren af scol. 117 må sigte til Stabelholm, fra hvis vestspids der er omkring 90 km til Helgoland; skal vi regne fra Sønderstabel, bliver det omkring 110 km til Helgoland. Fra Stabelholm må man slå hul på andendagen for at komme til Helgoland. For Stabelholms vedkommende passer rejsetiden.

Overvejer man derefter det rimelige i at lægge Stabelholm i den ene vægtskål, når England ligger i den anden, må man erindre, at Hedebyhandelen havde tegnet en handelsvej af verdensformat. Ejderen var en international vandvej, og Stabelholm ligger som et sømærke, der forkynder, at her hører det fælles indløb op, her skilles Ejderen og Trene, flodvejen til henholdsvis Rendsborg og Hollingsted-Hedeby. Stabelholm, hvis østdel dog måske først senere er regnet med under dette navn, fik tre kirkesogne og opnåede administrativt at blive styret som et »landskab«, dvs. som et lille amt. Både med hensyn til størrelse og placering opfylder Stabelholm de krav til en markant fremtræden, som fik Adam eller hans afskriver til at sammenstille sejltiden til England med sejltiden til Holm.

Der er meget, der taler for, at den ukendte ø ved navn Holm i Ejdermundingen er identisk med Stabelholm, og der er intet, der taler imod.

Landboforeningen for Sydangel

AF CHRISTEN K. MØLLER

Konsulent Christen K. Møller, Sdr. Brarup, har kigget i den protokol, der er ført for »Landboforeningen for Sydangel«, og han har særlig interesseret sig for de første års praktiske vanskeligheder, som allerede nu – kun 25 år efter – synes fjerne.

Da krigen sluttede i 1945, var alt kaos syd for grænsen. Der var ikke et hjem, ikke en familie, der var gået fri. Mange var faldet, mange var blevet såret, mange var invalider for livstid, og mange var i krigsfangenskab. Alt var kørt helt ned, også landbruget. Jorderne var udpint, bygningerne forfaldet, og en stor del af husdyrene var slagtet. Den totale krig havde sat sine spor. Men livet skulle leves. Langsomt begyndte genopbygningsarbejdet.

Den svære begyndelse

Først i maj 1946 indbød Kreisbauernschaft – på initiativ af den engelske militærregering – til et møde i Slesvig. Foruden landmænd fra hele amtet – landmænd, der ikke havde været aktive i nazipartiet – var den stedfortrædende landråd tilstede. Også Landesbauernschaft i Kiel var repræsenteret.

Den mand, der af militærregeringen var indsat som ansvarlig for landbrug og ernæring, talte til forsamlingen og sagde bl. a. følgende: I får hungersnød. Den vil vare to-tre år, og kun langsomt vil situationen bedres. Vi (England) kan ikke hjælpe meget, for vi har ikke noget selv. Heller ikke fra andre lande kan der ventes megen hjælp, alle har lidt under krigen. I må tage jer sammen og selv sørge for ernæringen, men det

vil blive svært. Flygtningene (næsten en million, Slesvig-Holstens befolkning steg fra 1,6 millioner i 1944 til 2,4 millioner i juni 1945. I 1949 var tallet 2,6 millioner) har bragt mange heste med. De æder for meget korn, der kan bruges til menneskeføde, de må slagtes. Der er mange kreaturer med en spidsryg, dem må I også slagte. Der kan leve flere mennesker af planteprodukter direkte, end hvis de forædles gennem husdyrene. I skal avle flere kartofler, grøntsager og brødkorn. De landmænd, der ikke efterkommer anordningerne, går vi hårdt frem imod, de bliver sat fra gården. (Og de blev det).

Blandt de indbudte til mødet i Slesvig var Christen Hansen fra Stenfelt (Steinfeld) i Angel. Christen Hansen, der er vestjyde, født i Ladekjær ved Skjern i 1892, kom allerede i 1909 til Sønderjylland, til Als. I de følgende år arbejdede Christen Hansen ved landbruget forskellige steder både nord og syd for kongeågrænsen, og i 1916 blev han bestyrer på en gård i Stenfelt. I begyndelsen af krigen var manden på gården faldet i Polen. Efter krigens ophør, i 1919, blev Christen Hansen gift med enken. Vestjyden var blevet gårdmand i Angel.

Grænseforeningens landbrugsudvalg

Omtrent samtidig med, måske lidt senere end mødet i Slesvig, kom der to nordslesvigske landmænd på besøg hos Christen Hansen i Stenfelt. Det var Jakob Friis, Hauge ved Fjelstrup, og Olav Fink, Brændstrup. De tilbød støtte fra Grænseforeningens Landbrugs-

udvalg til oprettelse af en landboforening og til ansættelse af en konsulent.

Olav Fink var formand for Grænseforeningen for Haderslev Vesteramt, der siden 1925 havde støttet landbrugskonsulentvirksomheden i Flensborg og Omegns Landboforening. Denne landboforening – oprettet 1866 og delt i 1920 – fortsatte arbejdet mellem krigene, først med Karl Büchert, senere med Erik Paulsen som konsulent. Fra april 1946 har Aage Sørensen virket som konsulent for foreningen.

Jakob Friis var formand for Grænseforeningen for Haderslev Østeramt og ville nu gerne være med til at støtte landboforeningsarbejdet syd for grænsen. Både Olav Fink og Jakob Friis var dybt rystede over de fortvivlede forhold i Sydslesvig og følte det som en forpligtelse for nordslesvigerne at hjælpe sydslesvigerne med genopbygningsarbejdet.

Hjælp til selvhjælp

Olav Fink og Jakob Friis havde været med til at genrejse Nordslesvig efter første krig og havde der oplevet, hvad landbo- og husmandsforeninger og disse foreningers konsulenter kunne betyde for landbruget. Derfor mente de to mænd – og mange andre med dem – at den bedste måde at hjælpe de sydslesvigske landmænd på var denne hjælp til selvhjælp, som et konsulentarbejde jo er.

På Grænseforeningens hovedbestyrelsesmøde i Odense i foråret 1946 oprettedes et landbrugsudvalg: mejerier Johs. Kyed, Beldringe, Olav Fink, Brændstrup, og Hans Jensen, Tornumgård. De to grænseforeninger i Haderslev amt og Grænseforeningens Landbrugsudvalg holdt et fællesmøde i Vojens den 24. juli 1946. På dette møde udvidedes udvalget med Jakob Friis, professor Hansen Larsen og folketingsmand Fr. Heick, St. Jyndevad. De to sidstnævnte var rådgivende medlemmer af udvalget. Olav Fink var formand fra oprettelsen i 1946, til han på grund af svigtende helbred trak sig

tilbage 1. april 1949. Fra denne dato blev Jakob Friis formand for Landbrugsudvalget.

Den engelske militærregerings initiativ

Men tilbage til 1946. Kort efter mødet i Slesvig udsendtes gennem Kreisbauernschaft en skrivelse fra den engelske militærregering. Heri anbefaledes oprettelse af upolitiske, faglige landboforeninger som et middel til at fremme landbrugsproduktionen. Christen Hansen overvejede grundigt for og imod og kom til det resultat, at oprettelsen af en landboforening efter dansk mønster burde forsøges i Angel. Efter flere besøg fra Danmark, mange sammenkomster og samtaler med eventuelt interesserede, indkaldte et nedsat udvalg til stiftende generalforsamling den 26. oktober på kroen »Jägersruh« i Stenfelt.

Der var indbudt 18 landmænd til mødet. Af disse var 10 mødt, desuden deltog maler Johs. Andersen, Stenfelt; han virkede som mødets protokolfører. Christen Hansen åbnede mødet med et kort tilbageblik over forarbejdet, der nu var så vidt fremskredet, at foreningen kunne oprettes. Foreningens vedtægter blev oplæst og godkendt med enkelte ændringer. Vedtægterne var udarbejdet efter et udkast udsendt af Kreisbauernschaft. Udkastet var godkendt af den engelske militærregering.

Christen Hansen blev foreslået og enstemmigt valgt til formand. Der valgtes yderligere fire bestyrelsesmedlemmer, deriblandt Detlef Lassen, Strukstrup (Struxdorf). Tre af de fire var ikke til stede, men der står i protokollen, at de skal spørges, om de er villige til at modtage valg. Hvis det ikke er tilfældet, skal andre foreslås på næste generalforsamling.

Hermed var foreningen oprettet, slutter protokollen, skrevet med smuk håndskrift på et stykke papir af krigskvalitet, dateret Steinfeld, den 26. oktober 1946 og underskrevet af ni landmænd. Én af de tilstede-

Foran Christen Hansens gård i Stenfelt. Fra venstre konsulent Mads Fr. Madsen, Christen

Hansen og Jakob Friis, Hauge. Foto fra begyndelsen af 1950'erne.

værende landmænd underskrev ikke.

Også de ikke tilstedeværende bestyrelsesmedlemmer modtog valget, og foreningen kunne så småt begynde sin virksomhed. I vedtægterne, der foreligger på engelsk og tysk, står der i paragraf 1: Der Verein führt den Namen »Landboforeningen for Sydangel« und hat seinen Sitz in Süderbrarup. I paragraf 2 står der (i oversættelse): Foreningen har til formål at fremme og højne landbruget i Sydangel ved foredrag af førende fagfolk, med efterfølgende faglige, ikke politiske diskussioner. Endvidere ved filmfremvisninger, såvel som ved ansættelse af en konsulent.

Landbrugskonsulent fra 1946

Det første bestyrelsesmøde holdtes 16. november 1946 i Wendts Tivoli i Sdr. Brarup. Første punkt på dagsordenen var ansættelse af en konsulent. Det blev enstemmigt vedtaget, og der blev fra mødet sendt et brev til bestyrelsen for Landboforeningen for Flensborg og Omegn. I brevet meddeltes,

at bestyrelsen for den nystiftede Landboforening for Sydangel havde besluttet at ansætte en dansk landbrugskonsulent. Videre står der i brevet: »Vi henviser til det besøg, tre herrer fra Danmark for nogle uger siden aflagde i Stenfelt, hvor de tilbød at stille en konsulent til rådighed fra Haderslev Østeramt. Vi beder nu bestyrelsen for Flensborgforeningen om at sætte sig i forbindelse med Landboforeningen for Haderslev Østeramt, så der kan optages direkte forhandlinger mellem os og Haderslev-foreningen.

Samtidig ville vi være Flensborgforeningen meget taknemmelig, hvis den i den første tid under opbygningen af vor forening vil være os behjælpelig med råd og dåd.«

Militærregeringen skal anerkende foreningen

På samme bestyrelsesmøde fastsættes medlemsbidragets størrelse, og der blev foreslået en række tillidsmænd, der skulle begynde en foreløbig tegning af medlemmer. Først når foreningen er anerkendt af mili-

tærregeringen, skal tegningen af medlemmer intensiveres og ansøgningsformularer udarbejdes.

Den 20. november 1946 udsendtes en skrivelse til eventuelle interesserede om foreningens oprettelse, formål m. m. og en opfordring til at give besked inden 20. december, hvis man var interesseret i at blive medlem.

Mens arbejdet med opbygningen således var i fuld gang, skete der det, at den dynamiske formand for »Sydslesvigsk Forening, Samarbejdsudvalg Sydangel«, Sophus Gottschalk, Brebel, ville starte en landboforening under Sydslesvigsk Forening. Der var nu således udsigt til, at der startedes to landboforeninger i Angel.

Den 2. december 1946 mødtes bestyrelsen for Landboforeningen for Sydangel med hr. Gottschalk på kroen i Brebel. Mødet var indkaldt af Christen Hansen. Efter livlig diskussion opnåedes enighed om følgende: Den af hr. Gottschalk til den 10. december planlagte stiftende generalforsamling udsættes, indtil man har haft møde med de mænd fra Danmark, der stod bag Landboforeningen for Sydangel, forudsat at mødet holdes i december måned. I et brev dateret to dage senere mindede Gottschalk om denne betingelse.

Kun én landboforening

Generalsekretær Frants Thygesen indbød nu til et møde i »Wintergarten« i Sdr. Brarup den 18. december. I mødet deltog, foruden bestyrelse og tillidsmænd for Landboforeningen for Sydangel, Gottschalk, Frants Thygesen, Johs. Kyed, Olav Fink og Erik Paulsen. Mange havde ordet, og efter to og en halv times drøftelser enedes man om at lade Frants Thygesen og Erik Paulsen udarbejde retningslinier for optagelse af medlemmer. Der blev ikke oprettet nogen ny forening.

Landboforeningen for Sydangel kunne nu fortsætte som fastlagt ved foreningens start:

Landboforeningen er en faglig forening, hvor bestyrelsen bestemmer, hvem der kan optages som medlemmer (paragraf 3 i vedtægterne). Christen Hansen havde den mening, at skulle Landboforeningen stå under Sydslesvigsk Forening, kunne det ikke nytte at oprette en landboforening i Angel.

I et brev til Christen Hansen, dateret 31. januar 1947, opfordrer Frants Thygesen til at rykke militærregeringen for en godkendelse. Samtidig meddeltes, at Fr. Thygesen og Erik Paulsen havde set på vedtægterne, og at de foreslår visse retningslinier for bestyrelsen vedrørende optagelse af medlemmer. Statutterne skal ikke ændres, står der i brevet.

Tag to tørv med til mødet!

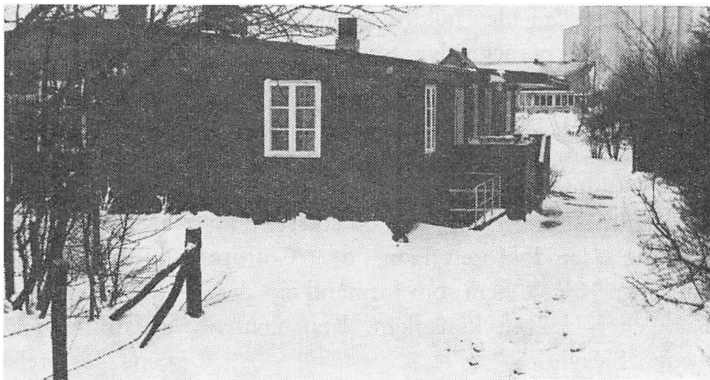
At foreningsarbejdet var i gang, fremgår af en indbydelse til et møde i Wendts Tivoli i Sdr. Brarup, dateret 6. januar 1947 og underskrevet af Christen Hansen. Professor Hansen Larsen skal tale om kunstig sædoverføring i kvægavlen. Tillidsmændene opfordres til at indbyde eventuelle kommende medlemmer til mødet. Der bedes om, at man medbringer to stykker brænde eller to tørv pr. person.

18. april 1947 kl. 15 mødtes bestyrelse og tillidsmænd med Jakob Friis og redaktør Søchting, Haderslev. Den nyansatte konsulent, Magnus Lindekrans, blev præsenteret og budt velkommen af Christen Hansen.

Kl. 16 fortsattes mødet med medlemmer og venner af foreningen. Der var mødt godt 50 personer, der med stor interesse hørte Jakob Friis – på godt tysk, står der i protokollen – fortælle om forskelle på landbrugets forhold nord og syd for grænsen. Der var livlig diskussion bagefter.

Med konsulentens ankomst kom der rigtig gang i arbejdet. Lindekrans havde bil og benzin. Der blev holdt møder ud over landsdelen, mod syd ned til Ejderen og Kielerkanalen og mod vest til midtryggen. Det var vanskelige forhold for konsulent Lindekrans.

Barakken, der stadig anvendes som konsulentbolig, er et af de sidste minder fra Landboforeningens trange begynderår – den er fra 1949.

Det var ikke muligt at få andet end et værelse at bo i, så familien blev boende nord for grænsen. Som eksempel på de fortvivlede boligforhold kan nævnes, at der hos Christen Hansen på gården i Stenfelt boede 16 flytningefamilier med ialt 56 personer, 8 familier boede i stuehuset, 4 i aftægtsshuset og fire i en arbejderbolig.

Bindegarn, kløverfrø og roefrø

Lindekrans gjorde et stort arbejde med opbygningen af foreningen i den første vanskelige tid. Ved generalforsamlingen den 15. december 1947 aflagde Lindekrans beretning om sommerens arbejde. Der var formidlet pladser i Danmark til 22 unge mennesker. Frø og bindegarn fra Danmark var fordelt. Tillidsmændene var besøgt, og der var afholdt mange møder.

Vinteren igennem holdtes møder ud over landsdelen. I foråret 1948 kom der noget stamfrø, både kløverfrø og roefrø, hened fra Danmark. I det næste par år avledes der en del frø til brug i foreningens område.

Det var stadig ikke lykkedes konsulent Lindekrans at få en bolig. På generalforsamlingen den 14. februar 1949 tilbød Jakob Friis en barak fra Danmark, og der blev nedsat et udvalg, der skulle sørge for at få barakken stillet op. Men i foråret 1949 rejste Lindekrans tilbage til Danmark og afløstes af Mads Fr. Madsen.

Konsulent Madsen ankom den 3. maj

1949. Den 11. maj 1949 var bestyrelsen samlet hos Christen Hansen i Stenfelt i anledning af et besøg af forhenværende finansminister, professor Thorkil Kristensen. På dette møde præsenteredes konsulent Madsen for bestyrelsen og blev budt velkommen til arbejdet.

I løbet af sommeren blev barakken flyttet ned fra Danmark og genopbygget i Sdr. Brarup. Konsulent Madsen og familie boede i et par værelser indtil efteråret. Den 22. oktober 1949 var der indvielsesfest. Foreningen havde nu en konsulentbolig. (Boligen tjener stadig sit formål).

Man lejer en sprøjte i Danmark

Forholdene var stadig meget vanskelige, men Madsen gik med stor energi i gang med arbejdet. Der blev arrangeret rejser til Danmark, allerede den første sommer tre rejser. Af de 60 unge landmænd, der var skaffet plads til i Danmark, var der 17 fra foreningens område. Det gav meget besvær med at få alle de nødvendige papirer i orden. Rådgivningsarbejde vedrørende planteavl og skadedyrsbekæmpelse var der meget af. Sprøjtning mod ukrudt med hormonmidler var endnu ikke kommet i gang syd for grænsen. Men efter Madsens forslag lejedes der i 1951 en sprøjte fra Danmark, og i de næste år voksede arbejdet med ukrudtsbekæmpelse stadigt i omfang.

Der blev taget jordprøver og lavet gød-

ningsplaner. Der blev holdt dagligstuemøder og lavet foderplaner. Men foreningens område, der strakte sig til Ejderen i syd og midtryggen i vest, foruden det meste af Angel, var for stort for én konsulent.

I 1950 udskiltes de sydlige og vestlige områder, og der blev oprettet en selvstændig forening, Landboforeningen for Gottorp Amt, med Hans Ohem som formand og Thomas Pedersen som konsulent. Konsulenten boede i Slesvig.

Nu kunne konsulent Madsen koncentrere sig om Angel og Svans, der stadig hører til Landboforeningen for Sydangel. Flere arbejdsområder blev taget op, der blev holdt roeutdyndingskursus og begyndt med bygningsvejledning. En forening for unge landmænd i Angel blev oprettet. Ukrudtssprøjtningen omfattede i 1953 600 hektarer.

Mange foredrag og studierejser

Der arrangeredes hver sommer flere rejser til Danmark. Til efterårsmødet og generalforsamlingen hentedes der talere fra Danmark. Især de første år holdt Jakob Friis mange foredrag i foreningen. Jakob Friis var utrættelig og arrangerede mange besøg fra Danmark. Professor Hansen Larsen var blandt de allerførste talere. Hansen Larsen gjorde et kæmpearbejde med at skaffe penge til arbejdet og skaffe kontakter i Danmark.

Blandt dem, der de første år hentedes til faglige foredrag, var mænd som professor Jespersen, Wenzel Eskedal, dr. Steensberg, konsulent Madsen, Haderslev, forstander Fr. Heick og mange flere.

Arbejdet med bygningsvejledning tog stadig mere af konsulent Madsens tid. Byggevejledningen og ukrudtssprøjtningens stigende omfang gik ud over arbejdet med markforsøg. I 1951, det første år, Fælleslandboforeningen for Sydslesvigs forsøg er med i den jyske planteavlberetning, var ni af de 32 forsøg anlagt i Landboforeningen for Sydangels område. I 1952 var der fem forsøg og i de følgende år kun enkelte for-

søg. Ansættelsen af Jørn Tellerup som assistent fra 1. oktober 1955 bevirkede, at der i 1956 var elleve forsøg (af 49 ialt) fra Angel med i beretningen. Jørn Tellerup gjorde et udmærket arbejde, men rejste 1. november 1956 tilbage til Danmark og afløstes af Gotfred Stigsen, der rejste igen foråret 1957.

Konsulent Madsen spekulerede på at søge en stilling i Danmark. Både landboforeningens bestyrelse og konsulent Madsen ville gerne have en ny konsulent ansat, inden Madsen rejste. Derved kunne en afbrydelse i arbejdet undgås. Der var forøvrigt begyndt så småt på et nyt arbejdsområde i januar 1957, nemlig svinekontrol og -fodringsvejledning. Og Madsen kunne få afviklet sin byggekonsulentvirksomhed.

Tilbageblik

Fra 1. maj 1957 ansattes foreningens nuværende konsulent, Christen K. Møller. 1. november 1957 rejste konsulent Madsen til Danmark og overtog en stilling under avlsdyreksportudvalget. Mads Fr. Madsen er nu landskonsulent for Danmarks Landboudom.

Christen Hansen fortsatte som formand til 1964 og afløstes da af Detlef Lassen, Struktstrup, der er foreningens nuværende formand. Detlef Lassen har været i bestyrelsen siden oprettelsen i 1946 og næstformand siden 1947. Christen Hansen udnævntes til foreningens æresformand ved sin afgang i 1964.

Den 26. oktober 1971 havde Landboforeningen for Sydangel bestået i 25 år. Jubilæet fejredes lørdag den 30. oktober på Christianslyst i nærheden af Sdr. Brarup. Christen Hansen fortalte om foreningens oprettelse og fremhævede den indsats, Jakob Friis og Olav Fink gjorde den gang og i de første vanskelige år. Christen Hansen sluttede med at takke for den støtte, landboforeningsarbejdet får fra mange forskellige kredse i Danmark.

Et sydslesvigsk forureningsproblem

AF HENNING JENSEN

Da undertegnede pinselørdag den 29. maj 1971 kl. 18,24 stod i haven til mit hus, der i luftlinie ligger 3 km fra kysten i Hatsted lige nord for Husum, og savede brænde, blev jeg opmærksom på en del gåseskræppen, men da Hatsted er fyldt med fjerkræ af enhver art og også med gæs, reagerede jeg desværre ikke helt omgående, men da den vedvarende skræppen kom oppe fra luften, fik jeg øje på en stor flok gæs, som da allerede havde overfløjet Hatsted på vej mod øst. Det er svært for en ikke-fugletæller at sige, hvor stor flokken var, men tallet har nok ligget mellem fire og fem hundrede. Det var et imponerende syn med denne mægtige flok, og så på denne årstid, men en opringing til vor lokale ornitolog, som også samtidig er min landboforenings formand, klarede noget af spørgsmålet:

»Jo, ser du, det kan have været Bramgæs eller Knortegæs. De er på vej til Novaja Semlja eller til Spitzbergen. Deroppe er der knap nok forår endnu, men når gæssene når derop, er isen væk, så de kan begynde at bygge rede og lægge æg. Iøvrigt er gæssene ikke særligt velset på forlandet uden for digerne på denne årstid, hvor fårene nu skal hente deres fulde forplejning. Skidt med det, hvad gæssene æder, det er værre med deres ekskrementer, fårene vil ikke gerne i lag med det græs, hvor gæssene har holdt til. Fårehyrderne prøver af al magt at jage gæssene væk, men skyde efter dem gør de naturligvis ikke. Gæssene lander under rejsen nordpå i det lave vand i vadehavet og fylder derefter kroen op med græs, der er ingen mellemlandinger inde over fastlandet.«

Fornylig var der en turist, der spurgte, om græsset på forlandet og på digerne ikke fik kunstgødning. Nej, det er jo ikke en egentlig græsproduktion, som man er ude på på de steder; græsset på diget skal bare holdes kort, så at ikke mus og rotter skal holde til i græsset. Fårene træder grønsværen fast, således at digerne er modstandsdygtige, når stormfloderne og højvandet kommer. Men hvad skulle man i grunden også med kunstgødning på denne frugtbare jord? Fårene sørger selv for en værdifuld gødskning, og gæssene kommer dem til hjælp, selv om det altså er uønsket hjælp i øjeblikket, men virkningen af gødningen kommer dog fårene til gode næste år.

Det er ikke noget under, at Sydslesvig har fostret så mange amatørornitologer. Forholdene opfordrer til det, og man skal være en slem Pe' smed, hvis man ikke begejstres af det herlige fugleliv, som Sydslesvigs natur er vært for. Otto Andresen kender alle fugles navne på dansk, tysk og latin, ja, vist nok på engelsk også. Hans fangenskab i Skotland i første verdenskrig gav ham den første smag på engelske fugle navne, og i den ringmærkning af fugle, der finder sted i Europa, og den deraf følgende korrespondance, når ringmærkede fugle findes, giver uvilkårligt en øvelse i at kunne huske fugles navne på fremmede sprog. Ikke noget under, at Otto Andresen er en anerkendt og skattet lærer i de kursus, der går forud for en prøve til erhvervelse af et jagttegn, hans elever griber uvilkårligt af den indsigt, man møder hos ham. Otto Andresens gård ligger i Ejdersted lige der, hvor den nye dæmning over Ejderen

kommer fra Ditmarsken, og hele hans milieu omkring gården er et udpræget fuglemilieu.

Undertegnede overværede i sin tid, da de to ornitologkapaciteter, Jørgen Jørgensen, Slesvig, og Otto Andresen mødtes første gang. Det kom der en del historier ud af, bl. a. den om manden, der havde skudt en helt hvid vildgås. Hans kone, som ikke havde sans for naturens undere, havde bare plukket gåsen, fået fjerene smidt væk, ja,

selv vingerne, som man normalt gemmer, til brug ved støvfjernning i krogene, var gået tabt. Og det kunne jo have været en snegås eller en albino. – Der var forargelse i Otto Andresens ansigt, da han fortalte den historie.

PS. En digter skal engang have skrevet: »Når vildgåsen glammer på Valborgs nat, hvem har da tid at sove?« Men hvornår er det Valborgs nat, og hvem var digteren?

Sagt og skrevet

HISTORIEN BAG NAVNET **En kronik af Aage Friis**

Efter at striden om den nye amtsbetegnelse har aktualiseret navneproblemet for den genforenede del af Sønderjylland, således som det også fremgik af museumsinspektør Hans Neumanns artikel i Sønderjysk Månedsskrift december 1971, kan det have interesse at fremdrage en kronik af professor Aage Friis i Politiken den 23. august 1939, hvori han slog til lyd for brugen af navnet Nordslesvig, der »havde vundet hævd som betegnelse for en national enhed«.

Historisk havde landsdelen mellem Kongeåen og Ejderen erhvervet sig to navne, Sønderjylland og Slesvig. Efterhånden som de nationale modsætninger efter 1830 spaltede befolkningen, blev der brug for at sondre mellem det tyske Sydslesvig, det blandede Mellemslesvig (hvor det nuværende Sydslesvig er identisk med det daværende Sydslesvig plus Mellemslesvig) og det danske Nordslesvig; de to grænselinier gik henholdsvis ved Slien og Flensborg fjord. Benævnelsen Nordslesvig er – fremhæver Aage Friis – ikke af tysk oprindelse. Det er brugt til sta-

dighed fra dansk side samtidig med, at man efter 1864 skød Sønderjylland i forgrunden som betegnelse for hele hertugdømmet for at præcisere Slesvig (og dermed det dansktalende og dansksindede Nordslesvigs) historiske tilhørsforhold til Danmark.

Ved genforeningen er der imidlertid på dansk side skabt usikkerhed omkring navnet: »Tyskerne har om den danske del af Slesvig, både før og efter 1920, fastholdt betegnelsen Nordslesvig, medens vi danske på en besynderlig overfladisk måde ikke officielt har fastslået det eneste naturlige navn på den danske del af Slesvig.« Aage Friis går altså ind for betegnelsen Nordslesvig, der har gammel hævd, og når dette navn ikke blev officielt fastslået ved genforeningen, skyldes det ifølge hans fremstilling grænsestriden og overgangstidens usikkerhed om, hvor grænsen kom til at gå, så man måtte anvende en betegnelse, der var elastisk nok til at honorere alle krav. Det blev til »De sønderjyske landsdele«.

Under forhandlingerne om den fremtidige lovgivning brugte man på grund af usikkerheden længe meget forskellige betegnelser. F. eks. finder man i »Forslag til lov om ind-

førelse af dansk sølovgivning i Sønderjylland« i § 1 »en definition af benævnelsen Sønderjylland, hvori det hedder, at danske lovgivningsregler skal bringes til anvendelse »i de i henhold til fredstraktaten af 28. juni 1919 til Danmark hjemfaldende områder af det tyske rige, i denne lov betegnet som Sønderjylland«. Dette turde være et flagrant eksempel på den urigtige anvendelse af navnet Sønderjylland, der jo svarer til Slesvig som betegnelsen for hele hertugdømmet.« Skrev Aage Friis i 1939.

Navneforvirringen gjorde det nødvendigt at få fastslået en ensartet officiel betegnelse. Dertil blev initiativet taget i det sønderjyske ministerium. På grundlag af samstemmende vidnesbyrd fastslår Aage Friis, at benævnelsen »de sønderjyske landsdele« er blevet fremsat som et positivt forslag af professor juris Poul Johs. Jørgensen, der af ministeriet var inddraget i forberedelsen af genforeningslovgivningen. Det var efter mundtlige drøftelser med ham, at udtrykket »de sønderjyske landsdele« vistnok for første gang i de officielle aktstykker fremkom i en skrivelse fra det daværende »midlertidige ministerium for sønderjyske anliggender« af 20. januar 1920. I denne skrivelse meddeltes, at statsministeriet under 16. januar havde nedsat et udvalg bl. a. med den opgave »at gennemgå og sammenholde lovforslag vedrørende ordningen af forholdene i de sønderjyske landsdele, som genforenes med Danmark«. Det endelige resultat af udvalgets forhandlinger blev loven af 28. juni 1920 nr. 288, hvori »de sønderjyske landsdele«, der i de foregående måneder havde fortrængt alle andre benævnelser, blev endelig fastslået.

Om baggrunden for denne udvikling skriver professor Aage Friis, hvilket må citeres en extenso:

»Professor Poul Johs. Jørgensen motiverede sit forslag med, at den nye betegnelse, der ikke havde nogen historisk begrundelse, i første linie måtte anbefales ved, at den under den standende strid om grænsen ikke kunne

vække anstød til nogen side. Dette mente man nemlig, at navnet Nordslesvig kunne gøre, utvivlsomt fordi der endnu på dette tidspunkt ved nytårstid 1919–20, da afstemning ikke var foretaget og de storpolitiske afgørelser i Paris ikke faldet, var meget delte meninger om, hvorvidt de sydligere dele af Slesvig ikke burde tilbage til Danmark, og det i hvert tilfælde ikke med sikkerhed kunne afgøres, hvor langt sydpå grænsen ville kunne komme til at gå. Men yderligere motiverede professor Jørgensen sit forslag med den betragtning, at genforeningen ind i den danske stat ville bringe egne, der fremtidig skulle være stillet ganske som de øvrige dele af Danmark; navnet »de sønderjyske landsdele« ville på én gang fastslå dette tilhørsforhold og påpege disse landsdeles herkomst. Ideen til ordet »landsdele« mener professor Jørgensen i øvrigt at have fået ved at se ordet brugt i officielle aktstykker vedrørende Wienfreden 1864, hvor det flere gange genfindes.

Ved nytårstid 1919–20 forelagde Martin Hammerich (kontorchef i det sønderjyske ministerium) forslaget for den midlertidige minister og derefter for statsminister C. Th. Zahle. Også den daværende fuldmægtig i ministeriet, hr. Oluf G. Skjerbæk, mindes at have talt med H. P. Hanssen om benævnelsen. Hanssen rejste ingen indvending, og der fremkom ikke indvending fra statsminister Zahle, der ganske naturligt væsentligst var optaget af at sikre den efter hans mening mest forsvarlige grænselinie. Såvidt det nu kan oplyses, protesteredes der ej heller fra nogen anden side. I 1932 mente H. P. Hanssen i øvrigt, at han først havde hørt benævnelsen foreslået af daværende folketingsmand Julius Schovelin, der var medlem af rigsdagspartiernes sønderjyske udvalg. H. P. Hanssens billigelse skyldtes, at man, på det daværende tidspunkt »ikke vidste, om Flensborg og noget af II. zone kom med, og man da ikke kunne anvende »Nordslesvig«, der selvfølgelig efter at grænsen var slået fast,

havde været at foretrække«. Da de endelige vedtagelser af lovforslagene om Genforeningen fandt sted i sommeren 1920, var H. P. Hanssen ikke længere minister og bar, som han selv i ovennævnte brev fremhæver, ikke ansvar for, at benævnelsen blev den endelige. Der foreligger intet om hans stilling til navnet på hint tidspunkt, men efter alt at dømme gjorde hverken han eller nogen anden forsøg på at få det ændret, før de blev definitivt vedtaget.

Således gik det til, at det tunge og uhistoriske navn »de sønderjyske landsdele« og ikke Nordslesvig efter Slesvigs deling blev den officielle betegnelse for den dansktalende og dansksindede del af Hertugdømmet Slesvig-Sønderjylland, der efter at århundreders udvikling havde spaltet befolkningen, gik mod nord, medens den tyske del af hertugdømmet forblev i den tyske provins Schleswig-Holstein.«

Såvidt citatet. Aage Friis gør i øvrigt opmærksom på, at det ikke i enkeltheder lader sig udrede, hvorvidt betegnelsen »de sønder-

jyske landsdele«, som altså blev det officielle navn på det genforenede Nordslesvig, »blev accepteret som resultat af mere indgående drøftelser med opgivelse af andre fremsatte forslag, f. eks. den betegnelse, der skulle synes at have været den både mest præcise og mest nærliggende; Nordslesvig, nordslesvigerne, de danske nordslesvigere var jo i den foregående menneskealder stadig blevet brugt som uomtvistelig klare benævnelser ved siden af Sønderjylland, sønderjyder, sønderjysk«.

Det kunne se ud til, at heller ikke professor Aage Friis, der jo ellers var ret impliceret i genforeningsarbejdet, i tide greb ind i navneforvirringen. Havde han gjort det i 1920, havde han sikkert nævnt det. I 1939 var det i hvert fald så sent, at den sprogbrug, han karakteriserede som et flagrant eksempel på urigtig anvendelse af navnet Sønderjylland, i 1972 er kommet til at dominere på bekostning af det korrekte: Nordslesvig.

Grænseforeningen

Grænseforeningen lægger nu op til en målsætning for sit arbejde, hvorefter øget kontakt og et udvidet samarbejde over grænsen, både mellem officielle instanser og på det folkeligt-kulturelle plan, mellem de to nationaliteter bliver en væsentlig opgave for foreningen. Målsætningen sættes til drøftelse på foreningens sendemandsmøde i Ålborg 28. oktober, men på hovedbestyrelsesmødet i Tønder i april herskede der bred enighed om denne linje.

Som optakt til forhandlingerne på hovedstyrelsesmødet orienterede amtsborgmester Erik Jessen, Åbenrå, om de samarbejdsinitiativer, der rent praktisk er taget på amtsplan over grænsen, og fremhævede bl. a. samarbejdet om løsningen af forureningsproble-

merne vedrørende Flensborg fjord.

Han understregede som sin erfaring, at der må lægges vægt på, at disse og fremtidige samarbejdsformer må ske på basis af, at det er to ligestillede parter, der mødes, og han nævnte rent praktisk, at forhandlingerne foregår på både dansk og tysk.

– Det er væsentligt, at udgangspunktet er den absolutte ligestilling, og jeg tror også, samarbejdet går bedst på den måde, bemærkede han blandt andet.

Lrsf. Paul Hertramp lagde op til en principdebat, om ikke tanken om en direkte, fælles planlægning snart må være moden for instanserne nord og syd for grænsen, og fremhævede bl. a. emner som motorvejsføring, flyforbindelse, egns- og erhvervsudvikling o.s.v. Synspunkter, der naturligt nok udløste livlig debat. (*Af Vestkystens referat*).

Moderniseringen af de gamle stednavne skrider fremad, således skal »Æ Juchbej« (blomsterbed) på Sydals ændres til Fiskervej, »Æ

Fik« (lomme) til Rubæk, »Æ Fælle« til Gammel Pøl, og »Æ Puchdøhn« skal hedde Nedervej.

Kirkegrænse - statsgrænse

Salmedigteren Hans Adolph Brorson lagde i virkeligheden en afgørende del af grunden til vor nuværende grænsedragning mod syd, hævder fhv. sognepræst i Brøns Anders Malling i det andet hæfte af anden del af den store danske salmehistorie, som udsendes på J. H. Schultz' Forlag.

At formålet med Brorsons flittige oversættelse af den tyske salmedigtning primært havde et kristeligt sigte, vil Anders Malling ikke betvivle, men som en væsentlig bivirkning styrkede den danskheden i det grænse-land, der er behersket af en lov, som siger: er der åndsrigdom på den ene side og fattigdom på den anden side af grænsen, så griber fattigdommen efter rigdommen.

Anders Malling henviser til, at dette skete ved reformationen, som i Sønderjylland betød et nationalt tab, eftersom det tyske kir-

kesprogs grænse kunstigt blev flyttet langt op i de danske kirkesogne.

Når tilsvarende ikke fandt sted under pietismen, hænger det efter Mallings mening sammen med, at denne trosretning sørgede for både hurtigt og godt at få oversat den tyske salmebog og oven i købet for til denne at få føjet originale digteriske rigdomme. Brorsons salmer blev således optaget i Pontoppidans salmebog, der uofficielt blev hentet ned i det salmebogstomme Sønderjylland. Det betød, at danske almehjem for første gang i historien var åndeligt lige så velforsynede som de tilsvarende tyske hjem. Så langt som Pontoppidan og Brorson nåede mod syd, skriver Malling, var det danske folkeliv og kristenliv stærkt, og der blev den ydre landegrænse sat ved fri afstemning i 1920.

Lokalhistoriske arkiver i Danmark

På årsmødet i »Sammenslutningen af lokalhistoriske Arkiver« i 1969 vedtog man at nedsætte et undersøgelsesudvalg, der kom til at bestå af rigsarkivar, dr. phil. Johan Hvidtfeldt, overbibliotekar Oluf Abitz og skoleinspektør A. Strange Nielsen, formand for sammenslutningen. Udvalgets opgave var at kortlægge det lokalhistoriske arkivarbejde i Danmark med det formål at opnå fuld dækning i hele landet af dette arbejde. Udvalget skal fremkomme med forslag til opnåelse af den fulde dækning.

For Sønderjyllands amt noteres:

Historisk samling for Sønderjylland, der bor i Landsarkivet i Åbenrå, samler billeder

og traditionsstof fra hele Sønderjylland. Museerne på Sønderborg Slot og Koldinghus viser stor interesse for at samle billeder og enkelte andre sager fra større områder af Sønderjylland. Egentlige lokalhistoriske arkiver findes kun i Haderslev, Åbenrå og Rødding..

Der er stærke bestræbelser i gang for at oprette arkiv i Sønderborg, og der er også interesserede folk i Vojens og Augustenborg kommuner.

Men i de øvrige 17 kommuner har der ikke kunnet registreres nogen aktivitet. Det er Nordborg, Sydals, Broager, Sundeved, Lundtoft, Gråsten, Bov, Kliplev, Tinglev, Tønder, Højer, Løgumkloster, Bredebro, Skærbæk, Nr. Rangstrup, Gram og Christiansfeld.

Status: 3 arkiver dækker 3 kommuner, 20 kommuner har ikke arkiv, men i 3 af disse er der interesse for sagen.

*

Af udvalgets principielle synspunkter kan nævnes, at de nye storkommuner på lang sigt bør være de mindste arkivenheder, og man er meget betænkelig, når det drejer sig om små sognearkiver. Sådanne arkivers beståen fremover vil ofte være usikker. Man er dog ikke blind for, at små arkiver kan være nyttige indsamlingssteder i en overgangsperiode. På længere sigt må det være rigtigt, at de mindre arkiver samles til et større.

De steder i landet, som endnu er uden arkiv, bør have et sted, der kan modtage arkivalier og opbevare dem, indtil arkivspørgsmålet er løst. Man tænker sig et sådant centralt sted i hvert storamt.

På lang sigt kan det ikke være tilfredsstillende, at de lokalhistoriske arkiver skal være afhængige af, om man råder over tilstrækkelig, kvalificeret, interessebetonet og ulønnet arbejdsindsats. Man må allerede nu søge at finde frem til en form for kvalificeret uddannelse til dette arbejde som baggrund for en ansættelse til at varetage et lokalhistorisk arkivarbejde – heltids eller deltids.

Til fremme af det lokalhistoriske arkiv-

arbejde mener udvalget, at medarbejderne i de lokalhistoriske arkiver bør have en uddannelse, så de kan varetage dette arbejde. SLA har allerede gjort en betydelig indsats herfor gennem en årrække ved afholdelse af gennemsnitligt to kurser om året, og disse kurser bør fortsætte om muligt i forstærket grad.

*

Man vil anbefale, at SLA henvender sig til samtlige storkommuner, der ikke har lokalhistoriske arkiver (især må der skabes kontakt med kulturudvalgene), til kommunalforeningerne i storamterne for at få aftaler i stand om, at SLA's folk kan få lov til at redegøre for det lokalhistoriske arkivarbejde på møder for kommunalbestyrelsesmedlemmer, og endelig anbefales det at afholde regionale møder i storamterne, hvor folk fra arkiver, museer, biblioteker og historiske foreninger samt andre interesserede drøfter arkivsituationen i amtet eller en del af amtet med henblik på oprettelse af manglende lokalhistoriske arkiver. Interesserede kommunalpolitikere bør også være med til sådanne møder. Denne slags møder kan måske også medvirke til, at der kommer bedre skub i arbejdet i eksisterende arkiver, der udretter for lidt.

Danske årsmøder 1972

I de danske årsmøder i Sydslesvig i dagene 2.–4. juni 1972 deltager kirkeminister fru Dorte Bennedsen, undervisningsminister Knud Heinesen og ministeren for kulturelle anliggender Niels Matthiasen som den danske regerings repræsentanter.

Fredag den 2. juni holdes der rundt om i landsdelen otte aftenmøder, og lørdag den 3. juni er der arrangeret aftenmøder.

De tre friluftsmøder søndag eftermiddag arrangeres i *Flensborg*, *Slesvig* og *Husum*.

Boganmeldelser

Sparekasser.

Der er højkonjunktur i sparekasejubilæer i disse år. Den ældste gruppe er fyldt 150 år, idet der blev oprettet sparekasser i Åbenrå 1818, i Haderslev 1819, i Sønderborg og Tønder 1820 og Løgumkloster 1821. For gruppen med 100 års jubilæum er 1972 rekordår med ialt syv sparekasseoprettelser i 1872 (Christiansfeld, Gram, Nørre Løgum, Toftlund og Spandet, medens Rødding endda tegner sig for to). Man kan slå disse oplysninger efter i en liste, der findes i dr. phil. G. Japsens sparekasehistorie. Den er skrevet i to omgange, først »De nordslesvigske sparekasser indtil 1864«, efterfulgt af »De nordslesvigske sparekassers historie«, hvori det først nævnte bind er genoptrykt.

*

Der er jo det interessante ved enhver form for historie i grænselandet, at hvor man i det øvrige Danmark har en baggrund af forskellige samfundsklasser, embedsmænd og bønder, arbejdere og borgere, da indvæves i de sønderjyske skildringer tillige de nationale forskelligheder. Det kommer også frem i dr. Japsens sparekasehistorie, der med en sagligt velfunderet skildring af sparekassebevægelsens udvikling samtidig tegner et bidrag til grænselandets historie. Når der står G. Japsen på en bogryg, kan man trygt regne med, at landsdelens særlige atmosfære er indfanget, og for resten kan ingen anden landsdel møde med et værk som dr. Japsens. Bogen er i anledning af 150-års jubilæet finansieret af det, der tidligere hed Sparekassen for Aabenra By og

Amt, og den er udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland. Næsten 350 sider, værsgo' og læs!

*

Den jævnaldrende sparekasse i Haderslev (der før fusionen hed Haderslev Bys Spare- og Laanekasse) søgte en mere lokalhistorisk løsning, idet den overlod lokalhistorikeren, socialinspektør Olav Christensen at supplere sparekassens historie med et stykke af byens historie, hvilket der netop var behov for i Haderslev, idet dr. Achelis ikke har ført sin byhistorie længere frem end til 1800. Olav Christensen skriver i sit forord, at »da en egentlig købstadshistorie for de 150 år ville kræve års arbejde, enedes man om at illustrere udviklingen ved en række billeder«. Og han må roses for både billeder og den ledsagende tekst. Byhistoriske billeder rummer i regelen et dobbelt sæt overraskelser, dels ved hvad man kan genkende og dels ved det, man ikke kan genkende. De bringer dybde i Haderslevborgerens forestilling om hans by. Også dette er en særpræget løsning af det evige problem et jubilæumsskrift byder på.

*

Mere traditionel er redaktør Edvard Sørensens skildring af »Frøs Herreds Sparekasse 1872–1972«, men på de godt 140 sider gives solid orientering om udviklingen derinde i midtlandet, og man bliver tilbørlig mindet om, at sparekassen har til huse i en bygning, der er tegnet af professor Martin Nyrop, som også byggede Københavns rådhus. På det punkt står Rødding altså ikke tilbage for hovedstaden.

Svend Moos: »Sune«

(I kommission hos Konrad Jørgensen, Kolding).

Sønderjysk Månedsskrift overlader normalt bedømmelsen af nyudkommet skønlitteratur til

andre, men har ligesom fundet en historie i historien i tilfældet med Svend Moos' ny tidsroman, som han kalder den.

For det første debuterede forfatteren i Sønderjyske Årbøger 1966 med hjemstavnsildrin-

gen »Peder og Magdalene Moos«. Afdøde forstander Hans Lund havde været igangsætterten til disse smukke mindeblade om forældrene og deres gode danske hjem i Nybøl på Sundevad. Hans Lund nøjedes ikke med at glæde sig over resultatet, men satte i de sidste år, han levede, Moos på en endnu vanskeligere opgave. Det gamle bondejems opløsning fortjener en folkelig roman, sagde Hans Lund. Skriv den!

Følgende dette kategoriske imperativ må Svend Moos i dag naturligvis selv tage ansvaret for, »was er irrte, was er strebte«. Han har kaldt sin bog »Sune«, han har digtet om bonden Sune, og han har fået et menneske ud af Sune. Det er en del. Handlingen bør derfor også refereres med Sune som krumtap.

Vi træffer ham i første del, fortællingens svageste, som nyetableret landmand på mager vestjysk sandjord. Sønderjylland drager, og via Jordlovsudvalget lykkes det at få en større, men noget forsømt gård i grænselandet. Tid og

sted angives ikke, men det kan ikke være galt at sige midt i trediverne og et sted ved jernbanen (Sune bliver senere jernbanesabotør) mellem Padborg og Tinglev. Den unge driftige bondes skæbne bliver den, at skønt han slider og slæber, vokser gælden, og de, der skal have renterne, knuser ham uden nåde. Andelsbevægelsen har bud efter Sunes lyse hoved, men da han har selvstændige meninger, bliver det også kun til en gæsteforestilling. Også frihedsbevægelsen må han forlade i skuffelse efter 5. maj. I nødens stund kan Sune mødes med sin hjemmets nabo, en godt skildret type. De har begge mistet stort.

Bogen har nogle sideløb og adskilligt flere personer, end her er nævnt, men det bliver til løse ender og upræcis karakteristik. Sune er vor mand, en nederlagets mand ganske vist, men vi aner hans voksende åndelige styrke og afklarethed netop i det svage. Der er sønderjysk skæbne i denne kampens mand fra de svære år.

Eskild Bram.

Fra Ribe amt

For sønderjyder er der ofte stof af interesse i naboamternes historiske årbøger, således i sidste årgang af »Fra Ribe amt«, hvor N. Jensen Dam fortæller om egnen omkring Kongeåen fra »Frihed« i Malt sogn til Gredstedbro i perioden 1900–20, en strækning han mange gange har gennemtravet som lystfisker, og hvor han derfor er i stand til at fortælle mange historier fra begge sider af den gamle grænse.

Sønderjyske læsere vil også have interesse i Bue Kaaes artikel om mag. Rasmus Heidtmann, født i Haderslev 2. okt. 1530 og som ærkedegn i Ribe og Slesvig centralt impliceret i stridighederne mellem konge, hertuger og Rantzauerne i Trøjborg og Møgeltønder om kirkerettighederne i de administrativt forviklede områder i Nordslesvig, blandt andet den bekendte strid om Tørring len. Nydere af forviklinger vil her kunne få deres lyst tilfredsstillet.

Nordborg Efterskole

Nordborg efterskole, der blev oprettet i 1922, kan i 50-året indskrive elev nr. 5000. Jubilæet markeres med et lille skrift, der ikke blot kan berette om efterskolens 50 år, men samtidig medtager et stykke historie om et af Danmarks ældste borganlæg, opført af Svend Grathe om-

kring 1150, for over 800 år siden. Efterskolen har nemlig til huse på Nordborg slot, og selv om de mange omvæltninger har udvisket minderne om det ældste anlæg, hører også omvæltningerne historien til.

Haderslev Katedralskole.

Haderslev-Samfundet har udgivet en diger for-
tegnelse over skolens lærere og elever 1920–70,
og det er socialinspektør Olav Christensen og
lektor Magnus Favrholdt, der – naturligvis –
har stået for redaktionen af det næsten uover-
skuelige stof. Næsten 4000 længere eller kortere
biografier har de flittige registratorer holdt styr
på. At den flittige læser af egne cirkler hist og

her kan konstatere en unøjagtighed ville det
være en uhøflighed at bebrejde de to, som oftest
har måttet forlade sig på rigtigheden af ind-
sendte oplysninger.

Skønt bogen er udgivet med støtte fra under-
visningsministeriet, de tidligere sønderjyske am-
ter, de sønderjyske købstæder og pengeinstitut-
ter er prisen kommet op på mere end 40 kroner
– det er mange penge, men der er også megen
læsning for de mange implicerede.

Haves: Danske skarpretterfamilier.

Søges: Svenske skarprettere og bødler.

Hvis De tilfældig skulle være i besiddelse af en
af de sidstnævnte, bedes De rette henvendelse
til Egill Snorrason i København, der har den
usædvanlige hobby at samle på sådanne. Dog
ikke in natura, blot navnene.

Ønsket står at læse i »Hvem forsker hvad
1972«, som i år har skiftet udseende fra dupli-
kerede, lidt uhandlelige A4-ark til en pjece i
fotoprint, udstyret med alt ønskeligt med hen-
syn til registre.

Interessen for de hedengangne generationer
indskrænker sig ganske åbenbart ikke til egne
forfædre – for øvrigt er et ret stort antal navne
knyttet til Sønderjylland (de fleste til Nordsles-
vig). Interesserer man sig for slægtsforskning
uden dog at have gjort ret meget ved det hidtil,

er det muligt at få optaget sine ønsker i »Hvem
forsker hvad?« uden at være medlem af en af
de slægts- eller personalhistoriske foreninger,
der er gået sammen om at udgive pjecen. Man
regner vel med – og næppe med urette – at
interessen før eller senere vil blive fulgt op af
et medlemsskab.

Hvis man har konstateret, at ens egne fami-
lienavne ikke er blandt de søgte, kan man altid
med udbytte søge til specialafdelingen, hvor ik-
ke alene ovennævnte skarprettere søges, men
også øgenavne i Danmark, stambøger fra tiden
før 1800, Hvide riddere udnævnt fra 1671–1742
(det er virkelig meget specielt) samt forstmænd,
for blot at nævne nogle af ønskerne. Måske
kunne der komme noget fornøjeligt ud af at
reflektere. »Hvem forsker hvad« kan fås hos
arkivar H. Worsøe, Stenshøj 12, Bruunshåb,
Viborg.

Lokalhistorisk Journal.

Lokalhistorisk Arkiv og Lokalhistorisk Kontakt
er blevet slået sammen og udgives nu af de lo-
kalhistoriske arkiver og foreninger under nav-
net Lokalhistorisk Journal. Bladet indeholder
flere større artikler, således Statsarkiver-lokal-
arkiver, et foredrag af rigsarkivar Johan Hvidt-

feldt, og en kronik af arkivar Finn Lauridsen om
det hensigtsmæssige i, at lokalhistorikeren in-
teresserer sig for sport, mindre som udover end
som indsamler af kildemateriale vedrørende det-
te vældige og hidtil ikke særlig værdsatte inter-
esseområde. Desuden rummer bladet meget lo-
kalstof og petitstof.

Grænselandsdagbog

VED FR. RUDBECK

SYD FOR GRÆNSEN

1. *marts*: Socialdemokratiet i Kiel spørger statsminister Jens Otto Krag om, hvad han mener om ministerpræsident Gerhard Stoltenbergs brev til EF-kommissionen vedrørende konsekvenserne for Slesvig-Holsten ved Danmarks eventuelle indtræden i EF.

Det slesvigholstenske landbrugskammers præsident Günter Flessner fastslår på et møde i Hanved, at landbruget må satse på udviklingsduelige ejendomme på mindst 30 ha. I 1971 nedlagdes i Slesvig-Holsten 1700 ejendomme mellem 2 og 30 ha. Der må sikres landmændene en indtjening på cirka 30.000 DM brutto. Produktionsudgifterne ligger på 350 DM pr. ha.

2. *marts*: Noldemuseet i Søbøl havde sidste år knap 60.000 besøgende.

Den danske menighed i Husum udvides til også at omfatte Hatlund og Nordstrand.

Statsminister Jens Otto Krag indbyder ministerpræsident Gerhard Stoltenberg til en drøftelse af de i Kiel frygtede konsekvenser ved en dansk indtræden i EF.

3. *marts*: I Garding indvies en ny forsamlings- og gymnastiksal til brug for hele Vest-Ejdersted.

4. *marts*: På generalforsamlingen i Fælleslandboforeningen for Sydslesvig oplyses, at Kiels tilskud til de danske konsulentlønnere er forhøjet til 65.000 DM.

På et af 800 deltagere besøgt amtsmøde i Tarp i Flensborg amt taler økonomiminister

Per Hækkerup om Danmark og EF.

Højskoleforstander Niels Bøgh Andersen foreslår på mødet, at Det sydslesvigske Samråd bliver folkevalgt.

På amtsgeneralforsamlingen i Sydslesvigsk Forening i Ejdersted oplyses, at aldersfordelingen blandt medlemmerne er følgende: 17,1 pct. over 70 år, 27,6 pct. mellem 60 og 70 år, 13,9 pct. mellem 50 og 60 år, 19,4 pct. mellem 30 og 40 år, 7,4 pct. mellem 20 og 30 år og 0,7 pct. mellem 15 og 20 år – i alt er 55,3 pct. under 60 år.

6. *marts*: Under en debat i Kiellanddagen om turismen erklærer økonomiminister Karl Heinz Narjes, at Flensborg fjord må have en forret ved placeringen af nye turistcentre.

8. *marts*: Et af Frederiksstads ældste huse, Neberhuset, der opførtes mellem 1621 og 1630, har efter endt restaurering fået sin oprindelige facade tilbage. Den senere »borgerkonge« Louis Philip boede i huset, da han var på flugt under den franske revolution i 1796.

I Slesvig by opføres nu aldersrenteboliger både på kommunalt og på dansk initiativ. Det danske projekt omfatter 16 boliger og det tyske et kommunalt alderdomshjem med 160 sengepladser.

Overskuddet fra et dansk-tysk fællesarrangement under medvirken af Sønderjyllands Symfoniorkester skal fordeles mellem de to projekter.

Der nedsættes et fællesudvalg til at gennemgå de danske ungdomsklubbers formåls-

paragraffer med henblik på en klaring af spørgsmålet om, hvem de danske klubber kan optage som medlemmer.

15. *marts*: De sydslesvigske danske ungdomsforeningers hovedstyrelse afviser indtil videre at åbne hovedstyrelsesmøderne for offentligheden.

16. *marts*: I Vesterland på Sild indvies en ny dansk børnehave.

20. *marts*: På generalforsamlingen i Foriining for nationale Frashe i Risum erklærer dr. Fr. Paulsen, Alkersum, at et parti for øst- og nordfrisere vil være i stand til at skaffe det danske mindretal et mandat i en kommende Nord-Vest-stat.

Det bebudes i øvrigt, at de 3600 DM, der blev givet ved Berthold Bahnsens begravelse, skal anvendes til udgivelse af en tysk-frisisk ordbog.

Flensborgs største fagforbund, IG Metal, som dækker området helt til Slesvig, valgte det danske byrådsmedlem Hans Olaf Christensen, Flensborg, til næstformand.

22. *marts*: Der er ingen fare for lukning af de danske filialfabrikker syd for grænsen efter en eventuel dansk indtræden i EF. Vi er kommet for at blive, erklærer fabrikschef Finn Dyrnø, Storno Elektronik i Flensborg.

Sydslesvigsk Forening, Gottorp amt, oplyser, at der gennemsnitligt har været afholdt et møde i amtet hver dag året rundt. Møderne blev i alt besøgt af 14.600 deltagere.

23. *marts*: Flensborg byråd træffer beslutning om, at byens sporvogne skal erstattes af busser fra 1973.

På et skolemøde i Tønning rejses krav om en dansk eksamenskole for vestkysten. Der er omkring 500 elever til skolen, og Dansk Skoleforenings minimumskrav er dermed opfyldt.

Generaldirektør Hans Sølvhøj erklærer på et møde i Flensborg, at Danmarks Radio ikke glemmer Sydslesvig. Mindretallet giver mange impulser, og det vil altid forpligte radioens ledelse til at løse de særlige opgaver, der ligger i landsdelen.

26. *marts*: Mellem Sydslesvigs danske Spejderkorps og Grænsedivisionen af nordslesvigske spejdere etableres et samarbejde på tværs af grænsen gennem oprettelse af et kontaktudvalg.

29. *marts*: Et arbejdsudvalg under den tyske storbyforening, Städtetag, går imod Flensborgs indlemmelse i Flensborg amt og foreslår i stedet en sammenslutning af Flensborg og Slesvig amter, og at Flensborg by efter visse mindre udvidelser bevares som »kredsfri« by.

NORD FOR GRÆNSEN

1. *marts*: I et åbent brev angriber gdr. Jep Nissen, Ll. Jyndevad, formanden for Bund deutscher Nordschleswiger, gdr. Harro Marquardsen for gennem sin politik og ved at følge forkerte rådgivere at have afskåret mindretallet fra de officielle tyske kontakter.

2. *marts*: Gram slots vestfløj kan efter et tilbud fra greve J. Brockenhuus Schack indrettes som egnsmuseum.

3. *marts*: Vildtnævnet vil lade et 400 ha stort areal ved Haderslev fjord frede. Nordslesvig får dermed sit tredje vildtreservat. De to andre ligger ved Bankel sø ved Hejsager og på Årø kalv.

6. *marts*: Gennem et beboerinitiativ på Haderslev Næs vil man søge at bevare Hyrup forsamlingshus.

Sønderjyllands amt vil over de kommende tre finansår bevilge 3 mill. kr. til udbygning

af Tønder seminarium. Ialt skal der bekostes 30 mill. kr. på seminariet og øvelsesskolen.

7. marts: Dr. Paul Koopmann erklærer i et indlæg i Der Nordschleswiger, at mindretallets egne ydelser i realiteten og som følge af, at hjemmetyskerne også er skatteydere i Danmark, er betydelig større, end man måske i Tyskland regner med.

På Landeværnets årsmøde i Åbenrå kunne formanden, fhv. lærer Jens Refslund Paulsen, meddele, at låneefterspørgslen i det foreløbne år har været mindre. Alle rimelige ansøgninger kunne imødekommes.

8. marts: På det dansk-tyske kontaktudvalgs møde i København blev det påny fastslået, at der ikke vil ske ændringer i valgloven til fordel for mindretallet. Et hjemmetysk ønske om, at tyske statsborgere, der i fem år har boet i landet, kan deltage i kommunale valg, afvistes. Officielle danske stillingsannoncer vil fremtidig også blive tilstillet den tyske mindretalspresse. Man vil se positivt på et ønske om tilskud til mindretallets teatervirksomhed. Indenrigsminister Egon Jensen havde i øvrigt ingen indvendinger imod ønsket om en udvidelse af det sønderjyske amtsråd.

I et foredrag på det tyske bibliotek i Åbenrå erklærede højskoleforstander Paul Koopmann, at mindretallet er ved at være for institutionspræget og vover for lidt. Ledelsen holder sig for meget for sig selv, og der tilbydes ungdommen for lidt.

Af den i Sønderjyllands amt påtænkte kulturfond på 50.000 kr. skal der, når en eller anden person har gjort sig særlig fortjent, kunne uddeles en Sønderjysk Hæderspris på 5000 kr.

14. marts: Til det fælles dansk-tyske forretningsudvalg, der skal forestå undersøgelserne af forureningen af Flensborg fjord, væltes fra Sønderjyllands amtsråd amtsborgmester Erik Jessen, arkitekt Sv. Ingomar Petersen og borgmestrene A. A. Matthiesen, Grå-

sten, og Edmund Nielsen, Sønderborg. De foreløbige undersøgelser, som vil strække sig over to år, anslås til at koste 1,2 mill. kr.

16. marts: Forhenv. folketingsmand Hans Schmidt, Oksbøl, angriber i et indlæg i Flensborg Avis redaktør Jes Schmidt for hans henstilling om tysk tilbageholdenhed under den danske EF-debat. Han burde i stedet gå ind for en tysk-dansk udligning, men under hans politiske ledelse bliver grænselandet med sikkerhed en jungle af tysk-dansk modsætning og frontstilling, erklærer Hans Schmidt.

19. marts: Førstelærer Asmus Wilhelm Jürgensen, Lyngvrå, i Nordslesvig kendt under navnet Asmus von der Heide, døde 69 år gammel.

Sønderjylland har noget at indhente med naturparker, skriver Jydske Tidende. Pr. 1. april 1967 fandtes af servitutfredninger over 50 ha kun 1571 ha som fredede arealer. De offentlige erhvervelser andrager kun 31 ha.

20. marts: Dansk Amatør Teater Samvirke opretter til sommer en teaterhøjskole i den tidligere husholdningsskole i Gråsten.

21. marts: Haderslev kommune har overtaget Harmonien og købt købmand A. Hundevadts ejendom til brug for et nyt bibliotek. Der er indtil 1985 planlagt et boligbyggeri på 3250 enheder, udlagt ca. 200 ha industriarealer, planlagt rejsningen af 210 sommerhuse i Ørby, Flovt og på Årø, og videre opføres et søsportscenter ved Haderslev Dam, ligesom der er planlagt et nyt vandrerhjem og anlæggelse af en lystbådehavn i Haderslev og en Marina ved Årøsund. Desuden er nye børneinstitutioner og plejehjem på trapperne.

25. marts: Kammerherreinde Ingeborg Refslund Thomsen døde 80 år gammel.

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye og den ældre litteratur på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

Grænselandets liv Grænselandets sang

møder De i

Tydske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

Idrætshøjskolen i Sønderborg

Højskole med lederuddannelse i gymnastik, boldspil, fri idræt og svømning. 6 mdr. vinterskole for mænd/kvinder fra 3/10-28/3. 3 mdr. sommerskole for kvinder fra 3/5-28/7.

Tlf. (044) 2 18 48

Bent Brier.

Besøg
landsdelens
museer

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri A/s

Jernbanegade 8, Tønder, tlf. 2 15 50

M. Schaumanns Klædefabrik A/S
Afd. for kemisk rensning TRYLIN
Haderslev

WINDFELD-HANSENS
BOMULDSSPINDERIER A/S
VEJLE

LØGUMKLOSTER HØJSKOLE
Kursus begynder sept., nov., febr.
Korte sommerkursus.
Tlf. 4 33 25

ANDELSBANKEN

Haderslev

Aabenraa

Læs

Dannevirke

Sønderjyllands ældste blad

Jyllands Kreditforening

HADERSLEV
TELEFON NR. (045) 2 27 25

Sønderjydsk Tæppefabrik

A. R. Kjærby A-S
Højer

Ladelund
Landbrugs og Mælkeriskole
Brørup station

A/S Sønderjydsk Frøforsyning
Frøavl & Frøhandel
Aabenraa

OVE ARKIL A/S
CIVILINGENIØR - ENTREPRENØR
HADERSLEV

Hejmdals
BOGTRYKKERI
AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

HORSENS HAVN

- Mange moderne stykgodskraner
- 7,00 m vanddybde
- Havnen kan besejles dag og nat
- Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje

Selskabs- og udflugtskørsel

Ruteautomobil-Aktieselskabet
for Haderslev Amt og By

Haderslev, tlf. (045) 2 38 55

Morso Støbegods

Aktieselskabet
N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse:

H. P. Hanssensvej 9, Haderslev,
tlf. (045) 2 17 37.

Redaktørernes adresser:

Viceskoleinspektør W. Christensen,
Brorsonsvej 37, Tønder, tlf. (047) 2 18 78.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz,
Tøndervej 173, Abenrå, tlf. (046) 2 14 50
Cand. polit. Inger Bjørn Svendsen,
H. P. Hanssensvej 9, Haderslev.
Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri A/S,
Tønder.

HOPTRUP HØJSKOLE - Hoptrup

Vinterskole for unge mænd og kvinder
3 ell. 5 mdr. fra november ell. januar.
Sommerskole for unge mænd og kvinder,
3 ell. 5 mdr. fra maj. **Axel Nielsen**

DANEBOG HØJSKOLE - ALS

3 mdr. sommer-, 5 mdr. vinterskole

Tlf. (044) 6 41 12

Gunner Rasmussen

TRY

HØJSKOLE

8830
Dronninglund
Sygeplejehøjskole

SØNDERBORG HANDELSSKOLE

Handelsgymnasium - Handelshøjskole-
afdeling

Sdr. Landevej 30 - Tlf. (044) 2 55 25

TØNDER STATSEMINARIUM

Grønlandsseminariet
tilmelding for 1971/72 helst inden
1. maj, senest 30. juni.
Telf. (047) 2 12 30

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM $\frac{1}{3}$ • VOJENS